

מאמר מקורי

בין מיתוסים למדע: נרטיב האיידס בעיתונות הישראלית בשנים 1981–2007 כדוגמה להבניה תרבותית של מחלה

ענת קליין*

“העיקר בסיפור איננו האמת [...] אלא במשמעות הנוצרת מחיבור כל מרכיבי הסיפור” טען יצחק רועה (1994, עמ' 20). לו אני מקדישה את מאמרי זה. חשיבתו המקורית היוותה בעבורי גירוי להתחקות אחר משמעות מחלת האיידס, כעולה מן העיתונות הישראלית.

תקציר

טקסטים עיתונאיים על אודות בריאות וחולי בעיתונות יכולים ללמדנו על ערכיה התרבותיים של חברה, על אמונותיה ועל תפיסות הסיכון והמוסר שלה. מאמר זה בוחן את תיאורי מחלת האיידס החל בהופעתה ועד ימינו (1981-2007) בשני סוגי עיתונות בישראל: פופולארית ואלטיסטית.

במאמר ייבחנו ייצוג זהותם של אנשים החיים עם איידס וטיבה של תפיסת הסיכון מפניהם, בניסיון לברר אם תיאורים אלה מבוססים על קביעות מדעיות, או שמא שזורים בהם גם מיתוסים. תיבחן גם השאלה אילו מוקדי כוח מייצגים התיאורים הללו.

מן העיתונות הפופולארית, המשופעת במיתוסים עד אמצע שנות התשעים והמהווה מודל לעיתונות נאיבית, עולה כי יש להגן על החברה מפני אנשים עם

* ד"ר ענת קליין היא מרצה במכללה האקדמית גליל מערבי ובבית הספר לבריאות הציבור באוניברסיטת חיפה (klinanat@research.haifa.ac.il).

איידס, המסוכנים לבריאות הציבור וגם אשמים במחלתם. עיתונות זו תורמת לסולידריות חברתית בכך שהיא מעצימה את הפחד מן ה"אחר" המאיים, ובו-זמנית היא גם מגבירה את ההערכה ל"אחר" המושיע. כך היא מבטאת גישה "הייררכיסטית" בהתאם לתאוריה התרבותית. מכאן ועד 2007 עיתונות זו מתארת את המחלה כמחלה כרונית, הולך ונעלם בה הטון המוסרי, ופוחתת כמות הסיקור.

לעומתה, העיתונות האליטיסטית מהווה מודל לעיתונות ספקנית, הממעט להשתמש במיתוסים כבר מתחילת הסיקור ואף מנתצת אותם בעודה ניוונה מקביעות המדע. היא אינה מציגה אנשים עם איידס כמסוכנים או כאשמים במחלתם וטוענת כי יש להגן עליהם מפני מוסדות המדינה. כך היא מבטאת גישה "שוויונית" ותורמת לפלורליזם.

מחלת האיידס כתופעה חברתית-תרבותית

מעט מחלות במאה העשרים הילכו על בני אדם אימים כמחלת האיידס. בעידן שנרמזה היה כי באמצעות גולות קסם הודברו מחלות מידבקות אחרות – לפחות במערב, המתקדם טכנולוגית – נלוויות משמעות אירונית להידבקות במחלה חדשה חשוכת מרפא. מדובר במשמעות מוסרית שיש בה בושה והשפלה בשל הקשר שלה להומוסקסואליות, לזנות ולשימוש בסמים, תופעות הנחשבות סטייה חברתית המלווה בסטיגמות. העולם נתפס מאז הופעת האיידס כמסוכן יותר וכפחות ניתן לשליטה, והחיים – כשבריריים וכפגיעים בהרבה מאלה שהתיימרו להציג עד אז מודלים של ביטוח ורווחה (Farmer & Kleinman, 1989).

איידס איננה תופעה ביו-רפואית בלבד, אלא תופעה שהבנייתה נעשית באמצעות שפה ובייחוד באמצעות השיח המדעי-רפואי. הבניה זו היא "אמת" ו"מציאות" רק בדרכים מסוימות, וכל עוד היא מדריכה את המחקר ואת הפיקוח הקליני על המחלה; שכן איידס אופיינה והוסברה במגוון דרכים ופרשנויות, עובדה המעידה על יכולתה יוצאת הדופן לייצר משמעויות. אי-אפשר לפתח מדיניות מניעה חברתית מושכלת אם דוחים מושגים, כמו מיתוסים אי-רציונליים ופנטזיות הומופוביות, המתעלמים במכוון מ"עובדות מדעיות אמתיות" (Treichler, 1988), שכן מחלה במהותה היא מטפורה (Sontag, 1988). ככזו – איידס מקרינה ומשקפת את הקשרים בין סוגיות בתחומים חברתיים-תרבותיים, פוליטיים, כלכליים, דתיים ואתיים (Bardham, 2001). בפחות מעשור להופעתה היא הפכה לסמל של תקופתנו בשל היותה נקודת מפגש בין תחומים רבים (Emke, 1991). בכך היא מחזקת את טענתו של מישל פוקו ש"כל תקופה מתאפיינת

במחלה טיפוסית המשקפת תפיסות של הסדר החברתי [...]” (Foucault, 1973, p. 33). לפיכך מחלת האיידס אף שימשה מוקד למאבקי כוח והשפעה בין מומחים בתחומים רבים (Emke, 1991; Fee & Fox, 1992), מאבקים הבאים לידי ביטוי בנרטיבים שונים וב”אמת” שלהם על אודות האיידס. אלא ש”פחות מועיל לדעת אם תיאור מסוים הוא אמת או שקר. מאלף יותר לזהות את הכללים הקובעים אם ומתי יתקבל תיאור כזה כאמת או כשקר ועל ידי מי”, טוענת פאולה טרייכלר (Treichler, 1992, p. 401).

הזיהוי הראשוני של המחלה כ”מחלת ההומוסקסואלים” מעיד שהיא הובנה כמחלה העוברת מאדם לאדם ביחסי מין, ועובדה זו החריפה את הסטיגמה בדבר הסטייה הנקשרת להומוסקסואליות (Gilman, 1988). הצורך למקם את מקור המחלה מחוץ לעצמנו ולקהילה הביא לזיהוי של חולה האיידס כ”אחר”, בייחוד כסוטה מינית, או כזר. אנשים עם איידס, בדומה לאנשים שנרסקו בעבר בדבר, בחולירע, בעגבת ובשחפת, הואשמו במחלתם ונחשבו למאיימים על בריאות הציבור (Ernest, 1994). ההאשמה במחלה הפכה אז למסע צלב נגד החולים, שבהיותם שונים נחשבו לאיום על הסדר החברתי.

כשקבוצות חברתיות מסוימות מואשמות במחלה, ההסברים לה הופכים בדרך כלל לאמצעי הגדרה להתנהגות מוסרית, ולפיכך התגובות הלא רציונליות לאיידס שימשו למתן לגיטימציה לארגון מחדש של קטגוריות מודרניות של מעמד, גזע ומיניות (Patton, 1990). ייצוגים אלה של “האחר” – למרות היותם מבוססים אך מעט על עובדות, ותוך כדי כך שהם מייחסים לזהות מסוימת או לנהגים חברתיים רגישות למחלה – הופכים אותה לסוגיית תרבות ומוסר, במקום לסוגיית ביולוגיה גרדא.

מחלת האיידס כונתה בתחילת שנות השמונים בארה”ב גם “המחלה ההאיטית”, משום שמערכת הבריאות שם סברה כי מקורה בהאיטי. מאוחר יותר כינתה אותה “המחלה האפריקנית”, ואילו הצרפתים כינו אותה “המחלה האמריקנית” בטענה שהומואים אמריקניים הפיצו אותה בצרפת (Nelkin & Gilman, 1988). ואכן, אחד ממאפייניהם של תיאורי מגפות הוא שהן מגיעות ממקום אחר, מ”אי שם”. עובדה זו נובעת מן הצורך להפוך כל מחלה מפחידה לזרה (Sontag, 1989). ה”אחר” הוצג בדרך כלל כזר או כמהגר שמחלתו נגרמה בשל התנהגותו הלא מוסרית. מיקומה של האשמה “אי שם” היה אפוא היבט אופייני של מיתוסים שהתפתחו במשך מאות שנים בניסיון להסביר מגפות (Sontag, 1989; Nelkin & Gilman, 1988).

בבסיס האסטרטגיה של יצירת מיתוסים עומד טבעון (naturalisation) של הבניות חברתיות, טוען רולאן בארת (1998, עמ’ 272). כלומר המיתוס מציג תופעות חברתיות כטבעיות, כמוכנות מאליהן. בכך דומה תפיסתו של בארת לזו

של מישל פוקו, שרוב חיבוריו ומחקריו הם היסטוריוזציה של תופעות (Rabinow, 1984, p. 3). ייצוגן של מחלות, טוען פוקו – לדוגמה מחלות נפש (Foucault, 1972), צרעת ודבר (Foucault, 1977) – הוא עניין של הגדרה חברתית, וכן גם השאלה מהי התנהגות מינית נכונה (Foucault, 1990).

איידס מופיעה בעידן הפוסט-מודרניסטי, המוגדר כעידן אי-אמון במטה-נרטיבים (Lyotard, 1992). עידן זה – המאופיין בדעיכת סיפורי-העל הגדולים של האנושות – מציע פלורליזם, פתיחות וספקנות נגד כל גישה סמכותית, כוללת וסוחפת, רציונלית או אי-רציונלית (גורביץ, 1997). זהו עידן של משבר שאחד מביטוייו הוא התמקדות בהבדלים ובשונויות תוך כדי דחיית עריצותה של "האמת האחת" (שם, עמ' 4). מצד אחר, זהו גם עידן של גלובליזציה, והמקומי בתופעת האיידס הוא בעת ובעונה אחת גם עולמי מטבעו. איידס חורגת מגבולות המגדר, הגזע, המיניות והלאומיות ומטשטשת את ההפרדה בין העולמות הראשון, השני והשלישי. אין לה לא התחלה ולא סוף מוגדרים, והיא מהווה אתגר למושג המודרני "סמכות ביו-רפואית" (Bardham, 2001); שכן למרות שליטתו בכיפה של שיח המומחים והיותו "האמת" בחברות מפותחות טכנולוגית (Smith & Kelly, 2003) ולמרות הסגידה למדעי הטבע (Rorty, 1991), דעיכת האמון במומחים בתחום הרפואי ביחס לאיידס משקפת חלק מחוסר אמון כולל במומחים – שהוא בעצם מסממניו של העידן הפוסט-מודרניסטי – גם בקשר לסיכונים אחרים (Scott & Freeman, 1995). בשל היעדר ידע שימושי בקרב המומחים ואנשי בריאות הציבור אבדה אמינותם, וגבר הספק ביכולתם לסייע בהתמודדות עם המחלה. בדומה לאפשטיין, הטוען שעובדות מדעיות לעולם אינן מנתקות מהקשר חברתי-היסטורי, מפרשנות ומאי-וודאות (Epstein, 1996), גם פוקו מציין כי מגבלותיה של "אמת" בחברות כשלנו נעוצות בעובדה שהיא ממורכזת כשיח מדעי וכשיח המוסדות המפיקים אותו; שהרי טיעוני ידע או כוח כולם מהלכים במשחק הנקבעים באמצעות מוקדי כוח (Foucault, 1977).

איידס חשפה מתחים חברתיים בסיסיים הטבועים בתרבות והנובעים כולם מקונפליקט בין ערכים (Brandt, 1991). היא החריפה את המתח בין הזכות לפרטיות ולסודיות לבין הצורך להגן על בריאות הציבור והגבירה מתחים בין חולים ובין בני זוגם. זאת ועוד: היא השפיעה ועיצבה מחדש נורמות, ערכים ותפיסות בחברה, יחסים בין-אישיים וייצוגים תרבותיים שלה (Rosenberg, 1989). מדובר במתחים חברתיים שהתעוררו בעקבות שינויים בערכים המסורתיים ובנורמות של התנהגות מינית, באופייה המשתנה של המשפחה, בקבלת יחסים הומוסקסואליים ובעמדות כלפי מניעת המחלה, הפלות ומחלות מין. שינויים אלה בשלהי שנות השישים של המאה העשרים חוללו קיטוב בעמדות הציבור עם הופעת האיידס (Barry, 1989).

התפשטות המחלה חשפה נקודות תורפה במערכת הפוליטית, ברמות הלאומית והקהילתית, ואופיייה הפוליטי של התגובה העולמית כלפיה נבע מן האמונות הקדומות הנלוות לדרכי ההיברקות בנגיף HIV ומן העובדה שהמגפה ניזונה מסוגים שונים של עוולות (Piot, Russell & Larson, 2007). איידס חשפה והעצימה בו-זמנית אי-שוויון ועוולות כלכליות וחברתיות, שהם עצמם פוליטיים במידה רבה, דוגמת סוגיות הנוגעות לזכויותיהם של ההומואים, של עובדי הזנות ושל הנרקומנים, לגישה לתרופות, לניסויים ולטיפולים חדשניים ולמדיניות מניעה מטעמים "מוסריים" (Piot, 2006). עם הופעתה עלו שאלות בדבר תפקיד המדינה ואחריותה בנוגע לחקיקה בסוגיות אלה וכן סוגיית אחריותה לעיצוב אופיו של החינוך המיני במוסדות החינוך (Piot, Russel & Larson, 2007; Scott & Freeman, 1995), שכן המחלה מייצגת גם פחדים וחרדות בנושאים הקשורים למין ולמיניות (Weeks, 1997).

הבניית נרטיב האיידס באמצעי תקשורת ההמונים

בהיותה תופעה עולמית, איידס איננה מקשה אחת מטבעה (UNAIDS, 1997), ולפיכך פרשנויות שלה בסוגי שיח שונים באמצעי תקשורת ההמונים משתנות בהתאם לתרבויות. מצד אחר ובמקביל יש לה גם משמעויות על-לאומיות (transnational) לנוכח הגלובליזציה של קבוצות סיכון שנמצאה בסיקור בארצות שונות (Harnik, 2001).

את שלבי הסיקור הראשונים בתחילת שנות השמונים אפיינו בלבול, הכחשה ואי-ודאות (Rogers, Dearing & Chang, 1991). בשנת 1981 תוארה המחלה כ"מחלת ריאות מסתורית" בעיתונות הפופולארית בארה"ב. עד מהרה החלו לייחס אותה שם ובאירופה להומואים בכינוייה (Gay Related) GRID (Immuno-Disease AIDS) – "מחלת ההומוסקסואלים" או "סרטן ההומוסקסואלים". רק עם גילוי הנגיף HIV בצרפת ובארה"ב בשנת 1984 נטבע הנוטריקון (Acquired Immune Deficiency Syndrome), שפירושו "תסמונת הכשל החיסוני הנרכש".

את הסיקור הדליל בתחילתו ייחסו פרשנים לחוסר עניין לציבור הרחב במחלת ההומואים (Bardham, 2001). החולים תוארו כ"סוטים" וכאשמים במחלתם, ועם הזמן הודבקה למחלה תווית משפילה ומבזה, "מחלת ארבעת ה-H", בקישורה להומואים, להאיטים, לנוטלי הרואין ולחולי המופיליה, והאחרונים בלבד סווגו כקרבנות תמימים (Williams & Miller, 1995).

המסגור הראשוני של איידס בתקשורת נעשה כהפרדה בין "אנחנו הבריאים" ובין "האחרים החולים" (Gilman, 1988) ואפיין את סיקור המחלה בארה"ב, בצפון אמריקה, באירופה, באוסטרליה ובאסיה, שכל אחת ואחת מהן האשימה את האחרות כמקור למחלה. לאחר שלב ההכחשה אופיין הסיקור בהן בהומופוביה ובסטיגמטיזציה של קבוצות סיכון שונות כ"אחרים" (Sontag, 1989; Lupton, 1994; Traquina, 1996; Clarke, 1992).

במחצית השנייה של שנות השמונים, עם ההתפתחויות במחקר, החלה להתפוגג הדיכטומיה "הם-אנחנו". העלייה הדרמטית בסיקור בארה"ב ובאירופה שיקפה רק את העובדה שכוחות חברתיים, פוליטיים ותרבותיים נטלו חלק משמעותי יותר מבעבר בקביעות החדשות על אודות האיידס (Williams & Miller, 1995). ברגע שנתפסה המחלה כאיום הטרוסקסואלי אוניברסלי, שלטו טונים מדעיים במסגור התקשורתי (McAllistar, 1992), לצד תקוות רווחות לנס רפואי (Princeton Survey Research Associates, 1996).

עד אמצע שנות התשעים לא נשמע קולם של אנשים החיים עם איידס, והעיתונות המרכזית העדיפה ארגונים כמקורות מידע (Hallett & Cannella, 1994) בהעניקה הגמוניה לשיח הרפואי. רק בשנות התשעים עבר סיקור האיידס בארה"ב, בצרפת וברוסיה משיח ביו-רפואי לשיח בתחומים החברתי-כלכלי, המדיניות הציבורית וסוגיות זכויות האדם, שיח שרובו מציע פרספקטיבות תרבותיות מערביות תוך כדי הפחתה בטון המוסרי (Bardham, 2001). עם זאת, בסיקור סוגיית "תינוקות האיידס" בארה"ב עדיין בלטו מגמות גזעניות, הטרור-סקסיסטיות וסקסיסטיות (Booth, 2000).

מאמצע שנות התשעים ואילך דעך סיקור המחלה באמצעי התקשורת השונים ברחבי העולם, ובמקביל גם המחקר (Bardham, 2001), שרובו התרכז במסעות הסברה ובידור-חינוך בעולם השלישי ובהשפעתם על קהלים (Freimuth, Massett & Meltzer, 2006). מאז הופעת התרופות החדשות ב-1996 ניכרת הבניה של אמביוולנטיות רפואית בסיקור המחלה באוסטרליה, המצביעה על אופיו המשתנה של הטיפול במחלה (Newman, Person & Ellard, 2006). עם זאת ניתוח פרסומות לתרופות החדשות בעיתונות האמריקנית מצביע על הבניית מצויאות שלפיה אפשר להיות היטב עם המחלה (Fuqua, 2002). סיקור במגזינים אפרו-אמריקניים מתאר את השחורים האמריקניים כקרבנות ובו-זמנית גם כ"אחים ואחיות" לצרה המתמודדים בגבורה עם המחלה (Clarke, McLellan, & Hoffman-Goetz, 2006).

למרות הצורך בזוויות סיקור חדשות, התעלמה העיתונות המערבית מהתפשטות המחלה בעולם השלישי. גם המחקרים על סיקור המחלה מחוץ לארה"ב הם מעטים (Bardham, 2001). העיתונות תיארה את גורמי התפשטותה באפריקה

בצורה פשטנית אגב ייחוסה להרגלי מין "אחרים" של השחורים, בהתעלמה מאי-שוויון, מעוני ומהבדלי מגדר כגורמים העיקריים לכך (Kalipeni et al., 2004). בעיתונות היורו-אפריקנית בלטה הבניית מציאות שתמכה בתכניות מניעה פוליטיות מסוימות והדגישה אפליית אנשים עם איידס (Netter, 1992), ומגזינים אפריקניים בסב-סהרה מסגרו את הנושא עד 1997 כמחלה קטלנית של הומואים (Pratt, Ha & Pratt, 2002).

גם סיקור המחלה בסין מעיד על הבניית מציאות: בעוד הסיקור של סוכנות הידיעות האמריקנית AP מחה נגד הממשל, הסיקור של סוכנות ידיעות סינית תמך בו (Wu, 2006). הבניית מציאות ניכרה גם בסיקור עיתונים המיועדים לצאצאי הילידים¹ בקנדה ששיעור המחלה בקרבם גבוה בהשוואה לשאר האוכלוסייה: הוא לא כלל גברים הטרוסקסואליים בין קבוצות הסיכון (Hoffman-Goetz, 2005).

הואיל וסיקור מחלת האיידס טרם זכה לעיון מחקרי בישראל, מאמר זה מבקש לתרום לדיון בנושא זה מזווית שטרם נבחנה. המאמר מצביע על הבניות שונות של המחלה בסוגי עיתונות שונים בישראל תוך כדי בחינת מקומם של המיתוסים בעיתונות בהבניית המציאות.

מתודולוגיה

המחקר מתחקה אחר הנרטיבים הבולטים והמיתוסים הרווחים בנוגע לאיידס באמצעות ניתוח טקסטים עיתונאיים. הוא מתמקד באופן ייצוג זהותם של אנשים החיים עם איידס ובתפיסת הסיכון מפניהם. שאלות המחקר מנסות לברר אם תיאורים אלה מבוססים על קביעות מדעיות, או שמא שזורים בהם גם מיתוסים. עוד מבקש המחקר לברר אילו מוקדי כוח מיוצגים בתיאורים אלה.

שיטת המחקר היא איכותנית-פרשנית ומבוססת על ניתוח שיח ביקורתי רב-היבטים (קליין, בהכנה). ייחודה המרכזי של השיטה הוא ביכולתה להתחקות אחר הקשרים חברתיים-תרבותיים ואחר משמעויות סמויות הנגזרות מהם (van Dijk, 1991, 2001). ניתוח איכותני כזה, החושף משמעויות סמויות – אידאולוגיות ותרבותיות – יכול לשפוך אור על ההיבטים ה"לא רציונליים" של אמונות עממיות ושל התנהגויות שקשה לזהותם בשיטות מחקר כמותי (Lupton, 1994). הדבר נעשה בשילוב גישות ניתוח שונות ובשימוש בתאוריות מביקורת הספרות וממחקרי תרבות ופמיניזם המתמקדים בסקסוזם, בגזענות, במיתוסים ובהיסטוריה של המיניות. כל אחת ואחת מן הגישות מאירה מאפיינים והיבטים שונים של הטקסט העיתונאי, ושילובן יחד מאפשר לצייר תמונה מלאה יותר של ממדיו

האידאולוגיים והפוליטיים. כך הטקסט העיתונאי מסייע לזהות מוקדי כוח ודיכוי שהשפיעו על היחס לאנשים עם איידס.

הנחת היסוד של ניתוח שיח ביקורתי היא כי אינטרסים פוליטיים של קבוצות חברתיות שונות, המושפעים ממגוון אידאולוגיות, באים לידי ביטוי גם בטקסט העיתונאי (van Dijk, 1991). לפיכך חשיפתם עשויה להצביע על מוקדי כוח והשפעה, כמו גם על אי-שוויון בחברה, במטרה לנסות לחולל שינוי.

"תוצרי תקשורת ההמונים אינם בידור תמים, אלא הם אידאולוגיים לחלוטין [...] אידאולוגיה מוצגת בדימויים, בקודים כלליים ובמיתוסים [...]" (Kellner, 1994, p. 93). מיתוסים אינם אלא "תחפושת ה'טבעי' שעוטה העיתונות ללא הרף על המציאות, תצוגה דקורטיבית של המובן מאליו, שסילוף אידאולוגי חבוי בה" (בארת, 1998, עמ' 12). באמצעות דימויים ומיתוסים אמצעי תקשורת ההמונים חוזרים ומנציחים נורמות מסוימות (Kellner, 1994), ולפיכך זיהויים וניתוחם של מיתוסים בטקסטים העיתונאיים עשוי לגלות אידאולוגיות, תפיסות, ערכים ונורמות הרווחים בחברה הישראלית, כמו גם קונפליקטים בגלל הבדלים בתפיסות. זיהויים של מיתוסים עשוי להצביע על נטיות תרבותיות המשקפות את תפיסות הסיכון והמוסר של החברה ואת עמדותיה כלפי אנשים עם איידס, ובכללם נשים ומיעוטים.

המושג "אידאולוגיה" מעוגן בתפיסה הרואה בו מערכת תרבותית (גירץ, 1990, עמ' 186). אידאולוגיות הן מערכות בסיסיות של הכרה חברתית המשותפת לאנשים המשתייכים לקבוצות חברתיות. מערכות אלה נקבעות בבריירות מסוימות של ערכים חברתיים-תרבותיים (van Dijk, 1995, p. 248).

המחקר מתבסס על העובדה שטקסטים עיתונאיים משלבים יסודות לשוניים וספרותיים מסוגים שונים ומטקסטים שונים, בטקסט אחד. שילוב זה מעניק לטקסט תכונת שיח הקרויה "בין-טקסטואליות" (Bakhtin, 1981; Fairclough, 1997; Candin & Maley, 1989). היא באה לידי ביטוי באמצעות שילוב נרטיבים ומיתוסים המארגנים את סיפורי החדשות לטיעונים מובנים, וכך בונים הנחה של קונצנזוס: הנחה של אידאולוגיה שלטת, ההופכת את החדשות לקביעה אחידה ומוסכמת. המושג "קונצנזוס" מעוגן בתפיסה הרואה בו מערכת אמנות המשותפת לחברה החולקת את כל האינטרסים שלה, ללא כל שוני או חילוקי דעות, עם החברים בה (Fowler, 1991, p. 16).

גילוי המיתוסים נעשה בהתאם לטענה שהפיכת ההיסטוריה לטבע היא העיקרון המרכזי של המיתוס, כלומר המיתוס מציג תופעות חברתיות כטבעיות, כמובנות מאליהן (בארת, 1998, עמ' 258). לפיכך בניתוח מה שנלקח כמובן מאליו – מה שהוצג כ"טבעי" או כ"הגיוני" – חיפשתי הבניה של גבולות בין

המקובל ובין הלא מקובל, בין העמדה ה"ההגיונית" של הקונצנזוס ובין העמדה "המגונה" של המיעוט.

קורפוס המחקר כלל שלושה עיתונים הנחשבים פופולאריים (כספי ולימור, 1992; בן-עמי, 1988) בשל תפוצתם הרחבה ("ידיעות אחרונות", "מעריב" ו"חדשות") ושלושה עיתונים אחרים ("הארץ", "דבר" ו"על המשמר") הנחשבים אליטיסטיים בשל פנייתם לקהל משכיל (בן-עמי, 1988; כספי ולימור, 1992; רועה, 1994) ובשל היותם כמה לדעות של מקבלי החלטות (קמה, 2005). ההנחה הייתה שסוגים שונים של עיתונות הפונים לקהלים שונים, יעניקו למחלה משמעויות שונות בתיאוריהם, בהתאם לתפיסת עולמם ולאידאולוגיה שבבסיסה. לפיכך ניתוח הטקסטים שלהם יוכל להצביע על עמדתם ביחס לקונצנזוס.

זיהוי סיפורי האיידס בשנים 1981-1995 נעשה באמצעות חיפוש ידני מקיף במיקרופילמים של ששת העיתונים, בהתמקדות בכותרות ובכותרות משנה המכילות אחת או כמה ממילות המפתח הבאות: "איידס", "כשל חיסוני נרכש", "מחלות מין", "הומוסקסואלים", "אתיופים" ו"פרוצות". נמצאו 4,037 כתבות. לניתוח הנרטיבים הבולטים והמיתוסים הרווחים בתקופה זו שימש מדגם בן 750 כתבות המהוות סיפורים מייצגים של הנושאים המרכזיים. מדגם זה כלל את שיאי הסיקור בשנים 1985, 1987 ו-1993 שנמצאו בהן 281, 946 ו-698 כתבות בהתאמה (בסך הכול 1,925 כתבות, המהוות 48% מן הסיקור בתקופה זו). כמו כן, כדי לקבל תמונה שלמה יותר של תקופת הסיקור, 1981-1995, המדגם כולל גם כתבות מן השנים 1981-1984 שבתחילת סיקור הנושא בעיתונות (88 כתבות), כמו גם כתבות משנת 1995 שבסופו (174 כתבות).

בשל כמות הפריטים הגדולה לאורך תקופת הזמן שנבחרה צומצמו פריטי המחקר בבחירה מכוונת, תכליתית ולא אקראית, והתמקדו בשיאי הסיקור, ובנוסף לכך גם בתחילתו ובסופו. ההשערה, שהתאמתה, הייתה שנקודות אלה תהיינה משמעותיות מבחינת תוכנן. כל הכתבות בנקודות הזמן שצוינו לעיל מוינו וסווגו לפי נושאים מרכזיים, כגון זהות אנשים עם איידס, זהות המעורבים בטיפול במחלה ובקביעת גורלם של אנשים עם איידס, פריצות דרך וטיפולים חדשים, הבדיקה לגילוי מוקדם של אנשים עם איידס, הרחקת הנגועים מן הציבור והירבקות במחלה עקב נקמה. יש לציין כי סיפור מייצג יכול להיות מורכב לעתים מכתבות אחדות.

לקראת כתיבת המאמר הנוכחי וכדי לעדכן את הנתונים לתקופה האחרונה, נעשה ניתוח גם של הכתבות שעסקו באיידס בשנים 1996-2007. איתור כתבות אלה נעשה באמצעות חיפוש אלקטרוני תוך כדי שימוש במילות המפתח הבאות: "איידס", "כשל חיסוני נרכש", "מחלות מין", "הומוסקסואלים", "אתיופים" ו"פרוצות". נמצאו 360 כתבות, וכולן נותחו. מקורן של כתבות אלה מן העיתונים

"הארץ", "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" בלבד, הואיל והעיתונים "חדשות", "דבר" ו"על המשמר" נסגרו לפני תחילת 1996.

ממצאים: מיתוסים ועמדה מוסרית של נרטיבים

כל סיפורי האיידס מתייחסים למבנה נרטיבי הבא לידי ביטוי בקונפליקט בין דמויות, בקונפליקט בין דמות לבין עצמה או במאבק בין טוב לרע. ההבדלים בין הנרטיבים השונים באים לידי ביטוי בקווי העלילה, בכוחן היחסי של הדמויות ובמשמעות הנרטיב. להבנייתו של כל אחד ואחד מן הנרטיבים אופייני מחזור נושאים משותפים ומיתוסים מסוימים המזינים כל אחד ואחד מהם. עם זאת, החיפוש אחר תבניות ארכיטיפיות בסיפורי האיידס העלה כי אין בהם מימושים נרטיביים נקיים, אלא אלמנטים של נרטיב אחד משולבים בהרכבים שונים עם אלמנטים המאפיינים נרטיב אחר.

שני נרטיבים מרכזיים, שביניהם קשרים הדוקים, בולטים בהבניית מחלת האיידס בעיתונות הישראלית: "נרטיב האחרות" ו"נרטיב הסיכון".² האופן שבו כל אחד ואחד מן הנרטיבים חוזר ומשתמש במיתוסים מעניק להם משמעות שונה, וכך גם קובע את עמדתם המוסרית. דפוסי השימוש השונים במיתוסים מצביעים על תפיסות עולם שונות המאפיינות כל אחד ואחד מסוגי העיתונות השונים.

שני דרכים בולטות בדפוסי השימוש במיתוסים, והן מובעות בשני קטבים: פופולארי ואלטיטיטי. בעוד העיתונות הפופולארית משופעת במיתוסים עד אמצע שנות התשעים, העיתונות האליטיסטית ממעטת להשתמש בהם, ואף מנתצת את חלקם כבר בשלב מוקדם. משנת 1996 פוחת השימוש במיתוסים גם בעיתונות הפופולארית, ועם זאת היא ממשיכה להסתייע במיתוס המדע ובמיתוס ההידבקת השגרית גם בשנת 2007. בטרם נפנה אל הנרטיבים, יתוארו בקצרה המיתוסים הרווחים.

מיתוס ההומו נשא האיידס: לפי מיתוס זה, בין ההומואים ובין מחלת האיידס יש קשר הדוק, משל היה מובן מאליו, בשל רגישותם למחלות.

מיתוס האתיופי נשא האיידס: לפי מיתוס זה, בין העולים מאתיופיה ובין מחלת האיידס יש קשר הדוק, משל היה מובן מאליו, בשל מוצאם האפריקני, שכן אפריקה נחשבת למקור המחלה.

מיתוס הפרוצה נשאית האיידס: לפי מיתוס זה, בין הפרוצות ובין מחלת האיידס יש קשר הדוק, משל היה מובן מאליו, בשל היותן נשאות סימבוליות של טומאה, של זוהמה ושל מחלות (Walkowitz, 1980; Epstein, 1988).

מיתוס הגבריות: לפי מיתוס זה, קיים מוסר מיני כפול: אחד בעבור הגברים, והאחר בעבור נשים. הוא מבוסס על אידאולוגיה שביסודה ההנחה שאך "טבעי" הוא שגברים דורשים מין, ונשים מספקות אותו, שכן האישה הפסיבית נועדה לספק את צרכיו של הגבר האקטיבי, והיא בלבד אחראית לבריאותו ולרווחתו (Holland et al., 1990; Scamble et al., 1990).

מיתוס מקורן הזר של מחלות: לפי מיתוס זה, מקורן של מחלות מאיימות הוא תמיד מ"אי שם", ממקום אחר, זר. לכן כל מדינה ומדינה רואה באידס מחלה שמקורה במדינה אחרת (Nelkin & Gilman, 1988; Sontag, 1989).

מיתוס ההידבקות השגרתית: לפי מיתוס זה, אנשים עם איידס מסכנים את בריאותם של כל האנשים בקרבם או הבאים אתם במגע שגרתי כלשהו, משל מובן מאליו הוא שאפשר להידבק באידס במגע שגרתי מקרי כלשהו עם אנשים החיים עם הנגיף, וזאת בניגוד לקונצנזוס מדעי שאפשר להידבק באידס רק באמצעות יחסי מין עם אנשים עם איידס או בעקבות מגע עם דמם (Wellings, 1988; Hertog & Fan, 1995).

מיתוס המדע: לפי מיתוס זה, יש בכוחו של המדע היום לתת פתרון לכל בעיה או מכאוב. התרבות החילונית נוטה לעשות האלה של המדענים ולסגוד להם "כאילו היו כמרי דורנו" (Rorty, 1991, p. 34). הציבור תופס את המדע כסוג כישוף, ואת המדענים – כמכשפים וקוסמים, המבודדים מן החברה, בדומה לאנשי הרפואה, או כיצורים בעלי כוחות על-טבעיים (Nelkin, 1995).

נרטיב האחרות

"נרטיב האחרות" בא לידי ביטוי בסיפורים שהקונפליקט בהם הוא בין "האחרים הרעים" (אנשים עם איידס, שהם חלשים משאר החברה) ובין החברה, המנסה לזהות ולסווג אותם על פי מגדר, מוצא אתני או לאומי ונטייה מינית, או בינם ובין סביבתם או בינם ובין כוחות חיצוניים החזקים מהם והגוברים עליהם. מחלתם היא עונשם על חולשתם. כך הם קרבנות גם של עצמם וגם של החברה, המבקשת להתגונן מפניהם תוך כדי הגדרתם כ"אחרים". כל זאת נעשה בשימוש במיתוסים השונים: ההומו נשא האיידס, הפרוצה נשאת האיידס, האתיופי נשא האיידס, מיתוס הגבריות, מקורן הזר של מחלות ומיתוס ההידבקות השגרתית. בדרך זו העיתונות מתארת את ההומואים, את הפרוצות ואת העולים מאתיופיה ומחבר העמים כ"אחרים" משאר האנשים בחברה הישראלית. בשימוש במיתוס המדע העיתונות מתארת את המדענים ואת הרופאים המומחים כ"אחרים" המושיעים.

בשלהי 1981 מתוארת לראשונה בעיתונות הישראלית "מחלה ריאות מסתורית" התוקפת הומואים, ועד מהרה היא כונתה "תסמונת ההומוסקסואלים"³. קישור ההומואים למחלה מודגש בעמודי השער ובכותרות העיתונות הפופולארית והאליטיסטית כאחת בהדגשת נטייתם המינית של החולים.⁴

גם עם גילוי הנגיף HIV ב-1984, כאשר נותק הקשר השמני בין המחלה ובין ההומואים והוטבעו ראשי התיבות איידס (AIDS) (Immuno Deficiency Acquired Syndrome), שפירושו "כשל חיסוני נרכש", עדיין המשיכו שני סוגי העיתונות לראות במחלה עונש על עיוות מוסרי. הם מדגישים זאת בכותרות, ובכך מטפחים ומבנים את מיתוס ההומו נשא האיידס. עד מחצית שנות התשעים העיתונות הנפוצה מבנה מיתוס זה, מחזקת ומנציחה אותו באמצעות הבנייתם השלילית של ההומואים כ"אחרים" וכמסוכנים בהבלטה ובהדגשה בכותרות ובעמודי השער. כותרת ב"חדשות" ב-1993 טוענת כי "עשרים אחוזים מהרופאים חושבים כי המחלה היא עונש ראוי להומוסקסואלים", והרופאים טוענים כי "החלאות האלה צריכות למות"⁵. ההתייחסות התרבותית, החברתית והתקשורתית נבעה מהתייחסות הממסד הרפואי אל המחלה כאל תופעה ייחודית לקבוצה חברתית זו. לעומת העיתונות האליטיסטית, שחדלה מגישה זו כבר בסוף 1987 והמעטה לקשור אותה למחלה, העיתונות הפופולארית ממשיכה בכך גם בשלהי 1995.

בשלהי 1981 העיתונות מבנה את מיתוס ההומו נשא האיידס כשהיא מדגישה תאוריה שנטייתם של ההומואים לחלות גבוהה מזו של כלל האוכלוסייה עקב ליקוי במערכת החיסון שלהם הנגרם מאורח חייהם המאופיין במתירנות מינית.⁶ קישורה של מחלת האיידס להומוסקסואליות כחלק מן הסטיגמטיזציה של הומואים הוא המשכה של מגמת המדיקליזציה המוכרת מסוף המאה ה-19, ולפיה הומוסקסואליות עצמה היא מחלה (Epstein, 1988).

התוצאה של הדגשת שיעור התחלואה שלהם באיידס בשנים 1985-1987 כגבוה משיעורו בציבור הרחב⁷ היא שהומוסקסואליות הופכת לשם נרדף לאיידס, בעיקר בעיתונות הנפוצה, המסתייעת במיתוס ההידבקות השגרתית, ולפיו יש סיכון בכל מגע שגרתי כלשהו עם הומואים. כך לדוגמה הסיפורים ב-1993 על ספר הומוסקסואל שלקוחותיו נטשו אותו מפחד ("בני הנוער חוששים מהומוסקסואל") ועל מספרות שבהן "לא מספרים הומואים"⁸. גם בשלהי 1995 עדיין מתייחסת העיתונות הפופולארית להומואים כאל "אחרים" וכאל מסוכנים לציבור הרחב: "אתה הומוסקסואל? לא רוצים את הדם שלך"⁹.

לעומתה, העיתונות האליטיסטית מדגישה את חשיבותן של זכויות הפרט ב-1996 בכותרת "הוועדה לזכויות האזרח דורשת להשמיד את רשימת ההומוסקסואלים", לאחר שהתברר כי הרשימה הורכבה משאלונים שנתבקשו

נבדקי איידס למלא על ידי משרד הבריאות.¹⁰ היא מנתצת את מיתוס ההומו חולה האיידס ב-2007, אף שהיא עושה זאת בהצנעה, לא בכותרות, באמצעות סיפור על מאבק ההומואים לכיטול הסעיף במד"א המונע שימוש בתרומות דם מהומואים.¹¹

השימוש במיתוס ההומו נשא האיידס הולך ונעלם גם בעיתונות הנפוצה החל בשנת 1996, ורק בשלהי 2005, בשל העלייה בהידבקות אצלם, היא מדגישה שוב בכותרותיה את קישור המחלה להומואים.¹² מופיעה בה מגמת היחשפות עצמית של הומואים החיים עם איידס, במקביל לסיפורים על אודות הטרוסקסואלים החיים עם המחלה. "אני יודע שהחשיפה הזו עלולה לעלות לי ביוקר", התייצב מדרך מול תלמידיו ואמר להם בערב חגיגי במתנ"ס בשנת 2001: "אני נשא איידס".¹³ מגמה זו של פתיחות נמשכת גם בשנת 2007, כאשר ראש הוועד למלחמה באיידס חושף את עצמו כאדם החי עם איידס, הומו שאף עומד להוליד ילד בעזרת ידיתה.¹⁴

ב-1993, כשהעיתונות הנפוצה מבנה את מיתוס האתיופי נשא האיידס, היא מחזקת את הטענה שהשיח המדעי במאות ה-19 והעשרים קישר בעקיבות מחלות לגופם של שחורים, בייחוד מחלות מין שהוגדרו כחלק בלתי נפרד מישותם. הגוף השחור נתפס בדמיונה של החברה המערבית הלבנה כאתר של מחלות ושל שחיתות מינית וכאיום על טהרתה ההיגיינית והמוסרית כאחת (Austin, 1990, p. 148). העיתונות הנפוצה עושה זאת בהדגשת הכותרות בדבר סטייתם מן הנורמה בשיעור התחלואה, ובכלל זה גם בתחלואה באיידס: "מערכת החיסון של עולי אתיופיה פגיעה יותר לאיידס". כך היא מבליטה את "אחרותם".

לעומת זאת, בעיתונות האליטיסטית, שסיפרה על אותו מחקר שבדק את רגישותה של מערכת החיסון לאיידס בקרב עדות שונות, אין זכר ל"אחרותם" של יוצאי אתיופיה.¹⁵ היא מדגישה בכותרות כי "פחות מאחוז מהאתיופים הם נשאי איידס" בהשמיעה את נציג העדה, אדיסו מסלה, שלא ניתנה לו במה בעיתונות הנפוצה. מאמר ב"מעריב" בשנת 1994 שכותרתו "יבוא של מוות" מבטא עמדה גזענית, המדגישה ומעצימה את הסיכון מפני העולים מאתיופיה בנקיטת כינויי גנאי: "שחפנים, משומדים ונגועי איידס".¹⁶ המאמר מצביע על העיתונות הפופולארית כעל מוקד כוח חברתי מול העדה האתיופית, שנכשלה בעתירתה לבג"ץ בניסיון למנוע שידור כתבה טלוויזיונית על שיעורם הגבוה של אנשים עם איידס בקרב העדה.

ב-1996 וב-1997, בעשור השני למחלה, שני סוגי העיתונות מוחים על בדיקות האיידס שעורך צה"ל למתגייסים יוצאי אתיופיה בלי ידיעתם ועל הפטור משירות בלי לגלות להם מדוע.¹⁷ עובדה זו מצביעה על צה"ל כעל מוקד כוח. בשעה שהעיתונות האליטיסטית מבהירה כבר בתחילת שנות התשעים,

ב-1993, כי הממסד הסתיר מפני הציבור את הבדיקות ליוצאי אתיופיה מחשש שיואשם בגזענות, ב-2003, בעשור השלישי לגילוי המחלה, היא מציינת בכותרת את שיעורם הגבוה של חולי האיידס מקרב העדה, ללא ניתוח מיתוסים. ואילו "ידיעות אחרונות" מותח ביקורת על הממסד ששנים רבות התעלם ממספרם הגבוה של אנשים עם איידס בקרב העדה האתיופית, ורק עכשיו "שוברים את קשר השתיקה"¹⁸.

בעוד אפריקה, כמקורה של מחלת האיידס, ממשיכה להוות נושא למחלוקות בין מדענים, שני סוגי העיתונות הישראלית מייחסים לזרים את יבוא המחלה לארץ ב-1984 וב-1985, באמצעות שימוש במיתוס מקורן הזר של מחלות. כך לדוגמה בסיפור שהאיידס הגיע לארץ ממדינות ערביות שכנות, ובסיפור אחר שבו מביע שר הבריאות המצרי חשש להתפשטות האיידס בקרב חיילי ישראל בגבול, ובסיפור על שמועות בירדן כי התיירים הישראלים נגועים באיידס. עם זאת, בשלהי 2000 מדגיש "הארץ" את זכויות הפרט בהתריעו "וועדת המעקב העליונה לא מתעניינת בנשאים הערביים"¹⁹.

בשנת 1999 מדגישה העיתונות האליטיסטית בכותרות את טענת הה"כ אביגדור ליברמן ש"הדרישה לבדיקות איידס – חלק ממסע הדה-לגיטימציה נגד העלייה" ואת טענת מנהל מרכז האיידס בהדסה עין כרם ש"יש לברר היקף התחלואה בקרב העולים מרוסיה"²⁰. הדגשה זו מנתצת את המיתוס שעולי רוסיה חיים עם איידס. עם זאת, בשלהי 2000 מדגיש העיתון בכותרת כי "מגפה משתוללת במדינות בריה"מ לשעבר"²¹.

שני סוגי העיתונות מדגישים את הדרישות לבדיקות כפויות על עובדים זרים בישראל ולגירוש אלה מקרבם החיים עם הנגיף,²² בהשתמשם במיתוס מקורן הזר של מחלות ב-1987, בעשור הראשון לגילוי המחלה. ואילו בעשור השני (ב-1997) ובשלישי (2006) הם מותחים ביקורת על הממסד המפלה אותם, מממן טיפול באיידס רק למחצית החולים, מספק להם "קוקטייל אשליות" המורכב בעצם מתרופות שפג תוקפן, ובכך הופך את המחלה לקטלנית.²³ בדרך זו שני סוגי העיתונות מצביעים על אי-שוויון שמקורו במשרד הבריאות כמוקד כוח. באותה עת יש בכך הבעת אמון או תקווה ביעילותן של התרופות.

שני סוגי העיתונים מבנים את מיתוס הפרוצה נשאת האיידס, החל ב-1985, בהסתייעם במיתוס הגבריות, הבא לידי ביטוי בעובדה ששניהם מותחים ביקורת על התנהגות הפרוצות, אולם לא על התנהגות לקוחותיהן הגברים. שניהם מטיילים עליהן את מלוא האחריות לשמירת בריאותם של הגברים ותומכים בחשיפתן לציבור ובפיקוח עליהן באמצעות בדיקות איידס:²⁴ "פרוצה נשאת איידס מאשקלן ממשיכה להיפגש עם גברים – ומסכנת את חייהם"; וכותרת המשנה: "מחלקת הרווחה של העירייה מסרבת למסור את שמה למשטרה"²⁵. "הארץ"

מותח ביקורת על אי-חשיפת שמה של פרוצה המגדילה את הסיכון שהיא מהווה לציבור: "בישראל כנראה עדיף להיות פרוצה יהודייה ולא רופא ערבי. עובדה: האישה שמדביקה בסיטונות וביודעין נשמרת לגביה הסודיות ואין חושפים את זהותה – לא בשם ולא בתמונה".²⁶

העיתונות הפופולארית מבנה את מיתוס הפרוצה נשאת האיידס בהבנייתן השלילית של הפרוצות באמצעות הדגשת אופי עיסוקן ודיבורן האוטנטי הבוטה, בכותרות נגטיביות²⁷ בעמודי שער: "שכבתי עם אלפי גברים ולא אמרו לי שאני חולה באיידס" או "כשהראש שלך בסם שוכחים קונדומים".²⁸ כדי להגביר את החשש מפניהן כנשים מסוכנות מצטטים בכותרות את דברי לקוחותיהן המבוהלים: "בטח שאני פוחד – שכבתי עם הפרוצה". עיתונות זו ממשיכה להסתייע במיתוס הגבריות גם ב-2006, בעשור השלישי לגילוי המחלה, ולהתריע על הסיכון מפני פרוצות: "פצצות איידס מתקתקות בת"א: סכנה, יותר מעשר נשאות איידס מעניקות שירותי מין בישראל".²⁹

נרטיב האחרות מתייחס גם ל"אחרים הטובים", והוא בא לידי ביטוי בסיפורים שבהם הקונפליקט הוא בין ה"טובים" (המדענים והרופאים המומחים) ובין סביבתם "הרעה" (כוחות הטבע הזדוניים) תוך כדי שימוש במיתוס המדע. המדענים, העולים בידע שלהם על שאר החברה, הופכים לגיבורים כאשר בקונפליקט ביניהם ובין כוחות הטבע הם המנצחים. ניצחונם בא לידי ביטוי בפריצות דרך ובנסי החלמה בעיתונות הנפוצה, הניזונה ממיתוס המדע. היא מתארת את המדענים ככל-יכולים הודות לידע הייחודי המיוחס להם והמעניק להם עליונות כמו אלוהית ביחס לבני תמותה רגילים. כל צעד שלהם מוצג כפריצת דרך או כתרופת פלא גואלת.

כותרת בעמוד שער ב"חדשות" ב-1987 מבשרת: "פרופ' מיכאלי: זה נראה מבטיח". "יכול להיות שעלינו כאן על דבר גדול", מספר מנהל בית החולים איכילוב על 14 אנשים עם איידס המטופלים בתרופה שהוא מגדיר "חדשנית".³⁰ המדענים מתוארים כפורצי דרך הרואיים: "כמו לואי פסטר", מגדירה כותרת את פרופ' דניאל זאגורי. חבריו שיבחו את אומץ לבו של המדען הצנוע שניסה על עצמו חיסון נגד איידס. העיתונות הנפוצה קושרת להם כתרים, מציבה מעליהם הילה של קדושים, מתארת אותם לא כבני תמותה, אלא כמחוללי נסים: "ד"ר סקורניק אמר לי: 'אתה תחיה חיים ארוכים'", מצטטים בכותרת אדם עם איידס המטופל בתרופה החדשה ומדגישים כי לפני שנטל אותה קצבו לו הרופאים חודש לחיות.

דבקותה העקשנית של העיתונות הנפוצה במיתוס המדע מתמידה גם ב-2003, בעשור השלישי לגילוי המחלה, גם כאשר פיתוח חיסון למחלה כבר אינו נראה קרוב יותר: "פריצת דרך: חיסון בלם את האיידס". היא מציגה תיאורי נסים גם

ב-2005: "גם בישראל צעיר נרפא מאידס", והיא מבשרת ב-2004: "חיסון נגד האיידס בתוך שלוש שנים".³¹

לעומת זאת, העיתונות האליטיסטית אינה רואה במדענים אלא בשר ודם ומגלה ב-1987 ספקנות נוכח פריצות דרך לכאורה או תרופות פלא או הצהרות על נסים, ומנתצת בכך את מיתוס המדע.³² כותרת בעמוד השער ב"דבר": "פריצת דרך' בריפוי האיידס תתברר בעוד 6 חודשים", והמירכאות במקור רומזות על ספקנות; בדומה לכך גם כותרת הגג: "רופאים מגיבים באיפוק על התרופה שפותחה בוויצמן". הכתבה אף מבהירה כי אין לדעת עדיין אם המטופלים החלימו. בסיפור אחר "הארץ" מבהיר ומדגיש בכותרת: "גורמים במערכת הבריאות מזהירים מתקוות גדולות מדי בפריצת הדרך בריפוי האיידס", ואילו "על המשמר" מכנה באירוניה את התרופה החדשה "ממרח נגד איידס", ועל המדען שניסה על עצמו חיסון חדש הוא אומר: "זאגורי חולם להיות המושיע, אך מדגיש בעצמו שאין בידי חיסון של ממש".

גם ב-2005, בעשור השלישי לגילוי המחלה, מתמידה העיתונות האליטיסטית בנטייה לספקנות כלפי פריצות דרך בטיפול הרפואי באיידס בנתצה את מיתוס המדע. כותרת ב"הארץ" מתריעה על איום חדש: "אובחן סוג חדש של נגיף האיידס – עמיד לתרופות הקיימות".³³ היא מוסיפה ושואלת בכותרת של סיפור אחר, "האם לאיש הזה יש תרופה לאיידס?", כשהיא חושפת מאבקי כוח בין המדען, פרופ' זאב טריינין, ובין פקידי משרד האוצר, המתגלים כמוקד כוח המכריע בשאלת המימון של חקר האיידס. הכתבה מגוללת סיפור קפקאי על "איך הרגה הביורוקרטיה הישראלית את הסיכוי לפתח תרופה יעילה לאיידס". "קודם תגיש טופס", אומרים לו פקידי האוצר הכוחניים.³⁴

עם זאת, הדגשת הדרישה מקופות החולים ב-1997 וב-2000 לממן תרופות קיימות לאנשים עם איידס ולאשר תרופה ייחודית מעידה על תקווה למרפא המבוססת בעצם על מיתוס המדע³⁵ וחושפת את משרד הבריאות ואת קופות החולים כמוקדי כוח חברתיים.

נרטיב הסיכון

נרטיב הסיכון בא לידי ביטוי בסיפורים המציגים קונפליקט בין החברה ובין קבוצות מסוימות שאותן היא מבקשת לבדוק בכפייה, לחשוף את הנגועים באיידס ולהרחיקם מן הציבור הרחב. כל זאת החברה עושה בנימוק שפעולות אלה יצמצמו או ימנעו, לתפיסתה, את הסיכון שמהווים הנגועים באיידס לבריאות הציבור התמים. מכל סיפורי העיתונות האלה עולה מיתוס ההידבקות השגרתית.

באמצעותו העיתונות הנפוצה מתארת דרכים אחרות להידבקות באיידס, כגון נשיקות, שימוש בכלי אוכל משותפים, ישיבה על אסלות בתי שימוש ועקיצות יתושים.³⁶ היא מדגישה בכותרותיה את החובה לבדיקות שגרה לכל עובדי מערכת הבריאות בהבלטת הסיכון הנשקף מפני רופא חולה איידס ובהדגשת הפחד של המטופלים: "הייתי יותר רגוע לו ידעתי באיזה בית חולים עובד הרופא הנגוע באיידס". בעקבות לחץ ציבורי שהיא גורמת ב-1993 נחשף בשמו רופא ערבי, והוא סולק מבית החולים שבו עבד.³⁷ היא עושה זאת למרות קונצנזוס מדעי-רפואי כי הסיכון לחולים מרופא נגוע באיידס הוא זניח (Lupton et al., 1995; Weiss & Thier, 1988), ובהסתייעה במיתוס ההידבקות השגרתית בנגיף. סיפור זה מצביע על נקודת תורפה במסד: סגן שר הבריאות הערבי, נואף מסלחה, שהלחץ עליו מביא לחשיפת הרופא הערבי. לעומתה, העיתונות האליטיסטית מנתצת מיתוס זה בהדגישה בכותרות כי "סיכויי אפסי שהרופא נשא האיידס ידביק את מטופליו".³⁸ "הארץ" אף טוען לאפליה על רקע גזעני.

העיתונות הנפוצה מדגישה בכותרות את בדיקת האיידס כאילו הייתה קמע קסם: "גם אני עשיתי בדיקת איידס" מצטטת כותרת ב"מעריב" ב-1993 את שמואל פלאטו-שרון, בעבר חבר כנסת. היא מוסיפה ומחזקת את מיתוס ההומו נשא האיידס בהדגישה שפלאטו-שרון מתנגד ש"הומואים יסתובבו ברחובות", עובדה המודגשת בספרו "סקס גורלי", שבו מנדים אנשים עם איידס לעיר הנשאים "סדום סיטי", שגם שמה רומז על עיוות מוסרי בהתנהגות של אותם מנודים. לעומת זאת, העיתונות האליטיסטית מבקרת את דרך ההפחדה שבחר פלאטו-שרון בספרו וטוענת כי אין להגזים בהיקף ההידבקות במחלה, וכי גם קוראי הספר לא ילכו להיבדק.³⁹ "הארץ" אף מדגישה ב-1997 את זכויות הפרט בכותרתו של סיפור המותח ביקורת על חברות הביטוח הדורשות לדעת "האם אתה מכיר חולה איידס?".⁴⁰

בהצמדו לקונצנזוס המדעי-רפואי שיש סיכויים, גם אם נמוכים, שרופא יידבק מחולה נגוע, "הארץ" חושף בשנת 2000 את מחלתה של עפרה חזה בהבלטה בעמוד שער. אולם למחרת הוא מדגיש בכותרת כי "אף רופא בישראל לא נדבק באיידס ממגע עם חולה", ובכך הוא מנתץ את מיתוס ההידבקות השגרתית.⁴¹ גם בשנת 2007 ממשיכה העיתונות הנפוצה להתריע על הסיכון הנשקף לציבור מרופא נגוע באיידס בהסתייעה במיתוס ההידבקות השגרתית. "מעריב" מותח ביקורת, "ומי מטפל בכס?", ומבהיר כי משרד הבריאות החליט להשיב לעבודה מנתח לב בכיר שנדבק באיידס. כך מצביע העיתון על משרד הבריאות ועל ההסתדרות הרפואית כעל מוקדי כוח. אולם בו-זמנית "ידיעות אחרונות" קושר לרופא כתרים בכותרת "הוא ינצח כמו מג'יק ג'ונסון", ובכך הוא מציג דבקות במיתוס המדע. כותרות "הארץ", לעומת זאת, מעידות על ספקנות בקונצנזוס

המדעי-רפואי: "זכויות החולה או זכויות המנתח?"; כלומר האם לחשוף רופאים נגועים למרות הסיכון הנמוך שהם מהווים למטופלים, או לא? ביקורת על כוחה היתר של ההסתדרות הרפואית עולה מכותרת אחרת, "חבורת סוד מוחלט", ככינוי לרופאים.⁴²

בשימוש במיתוס ההידבקות השגרתית עד שלהי 1993 העיתונות הנפוצה מדגישה את הסיכון הנשקף לתלמידים ממורים ומתלמידים עם איידס בעמודי השער ומבליטה ואת הדרישה לחשיפתם ולהרחקתם ממערכת החינוך החל ב-1987. לעומתה, העיתונות האליטיסטית שוללת סיכון, מתנגדת לחשיפת התלמידים עם איידס ולהרחקתם ומדגישה זאת בכותרות.⁴³ ב-2005 "מעריב" מדגיש בכותרת את קריאת משרד החינוך לתלמידי תיכון, "לכו לעשות בדיקת איידס", ואת ההסברה המנתצת מיתוסים.⁴⁴ העיתונות הנפוצה מבליטה בכותרות ובעמודי שער את הסיכון לכאורה הנשקף לתלמידים ממורה עם איידס בהשתמשה במיתוס ההידבקות השגרתית גם בשנת 1995.⁴⁵ היא מדגישה את חרדות ההורים בכותרות בולטות, את דרישתם לסילוק המורה ואת עזיבתם של מספר תלמידים: "אדם שחולה באיידס לא יכול ללמד ילדים, אומרת אחת האימהות. הילד שלי, בן 6, לא צריך להתמודד עם הומוסקסואליות ואיידס. הרי זה מוות ידוע מראש. למה לשים את זה ליד גוזלים?". לעומת זאת, העיתונות האליטיסטית מדגישה כי "לא נשקף סיכון ממורים נשאי איידס", ובכך היא מנתצת את מיתוס ההידבקות השגרתית.⁴⁶

החל ב-1996 בולטת מגמה חדשה: ממחלה המאיימת להכחיד חיים, איידס מתוארת כמחלה שחיים אתה, כפי שמביעות הכותרות: "אבי, חולה איידס: אני רוצה להכיר נשאתי ולהעביר איתה את שארית חיי"; "החלטתי לגדל ילד למרות שאני חולת איידס"; "אני רוצה להיות אימא". סיפור ב-2003 שכותרתו "טיפול חדשני מאפשר לגברים נשאי איידס להוליד ילדים בריאים"⁴⁷ מעיד על המומחים כעל מוקדי כוח בעלי השפעה על חייהם ועל גורלם של אנשים עם איידס.

טבלת סיכום

מגמות סיקור האיידס בעיתונות הישראלית ושינויים בדפוסי הייצוג של המחלה ושל אנשים החיים עם איידס בשנים 1981-2007

תקופת הסיקור	סוג עיתונות / מאפיינים	עיתונות פופולארית	עיתונות אליטיסטית
1981-1995	כמות הסיקור בשישה עיתונים	4,037 כתבות בשני סוגי העיתונות	
	שימוש במיתוסים	משופעת במיתוסים: ההומו נשא האיידס, הפרוצה הנשאת, הגבריות, האתיופי הנשא, מקורן הזר של המחלות, ההידבקות השגרתית, המדע	ממעטת בשימוש במיתוסים ואף מנתצת את חלקם כבר ב-1987: מיתוס ההומו נשא האיידס. אז גם נעלם הטון המוסרי, למעט זה כלפי הפרוצות.
	תמונת עולם	מחלה מסוכנת, קטלנית ומאימת על בריאות הציבור; מדגישה כי אנשים החיים עם איידס הם "אחרים" ואשמים במחלתם. המחלה – עונש על חטא. מדגישה שהם מסוכנים לציבור.	המחלה אינה מאיימת על בריאות הציבור. היא אינה מדגישה את "אחרותם" של אנשים עם איידס, ובכך טוענת שהם אינם אשמים במחלתם. מדגישה שאינם מסוכנים לציבור.
	נטיות	הטרנסקסיום (הומופוביה) גזענות, קסנופוביה (פחד מזרים), סקסיום אמון במדענים	הטרנסקסיום (הומופוביה) וקסנופוביה עד 1987; סקסיום ספקנות במדענים
1996-2007	כמות הסיקור בשלושה עיתונים	360 כתבות בשני סוגי העיתונות	
	שימוש במיתוסים	מתמידה בשימוש בשני מיתוסים: המדע וההידבקות השגרתית.	מתמידה בניחוץ מיתוסים. דבקה בקונצנווס מדעי-רפואי.
	תמונת עולם	מחלה כרונית שאפשר לחיות אתה; הפרוצות מסוכנות לציבור. אנשים עם איידס מסוכנים. נעלם הטון המוסרי: אנשים עם איידס אינם אשמים במחלתם.	מחלה כרונית שאפשר לחיות אתה; אנשים עם איידס אינם מסוכנים לציבור. נעלם הטון המוסרי: אנשים עם איידס אינם אשמים במחלתם.
	נטיות	מתמידה בסקסיום, באמון במדענים ובתקווה במזור למחלה.	הבעת ספקנות במדענים ובו-זמנית דרישה לתרופות ותקווה בהן

דיון

את הבנייתו של נרטיב האיידס בעיתונות הישראלית אפשר לראות כחלק מהשתתפותה בכתיבת המיתולוגיה של העכשיו, בין אם היא חיזוק מיתוסים קיימים, ובין אם היא יצירתם של חדשים. באמצעות הגישה האיכותנית במחקר הנוכחי נעשה ניסיון לברר את נוכחותם של מיתוסים בנרטיבים השונים על אודות האיידס. לפי גישה זו, ערכם ותרומתם של נרטיבים אינם מסתכמים בשום אופן בשאלה אם הם אמתיים או שקריים. את חלקו של כל אחד ואחד מסוגי העיתונות בכתיבה זו אין לסכם בשום פנים ואופן בשאלה אם הם אמת או שקר. אין להעריך ולשפוט אותם על פי אמת מידה המבוססת על השאלה אם זהו עיוות קטן או עיוות גדול. יש להעריך כל אחד ואחד מהם תוך כדי בחינת תרומתם לחברה. לפי גישה זו נמצא כי נוכחותם, היעדרם או ניתוצם של מיתוסים הם הקובעים אם ומתי יתקבלו נרטיבים כאמת או כשקר ועל ידי מי.

נרטיב האחרות ונרטיב הסיכון הם ביטוי לרגשות אנוש בסיסיים: הראשון משקף פחד מן הזר, מן השונה, מן ה"אחר", והשני – את יצר הקיום והפחד מסכנות וממוות. הם מעידים על ניסיונה של החברה הישראלית להתמודד עם אי-וודאות ועם חרדות הקשורות לסיכון הנשקף לה ממחלת האיידס. באמצעותם מנציחה העיתונות הישראלית שני מנגנונים של פיקוח חברתי: הראשון הוא זיהוי החולים וסיווגם לקבוצות סיכון, והשני הוא הרחקתם מן הציבור הבריא. על שניהם מצביע מישל פוקו בספרו "לפקח"⁴⁸ ולהעניש" (Foucault, 1977, pp. 197-198). נרטיבים אלה חושפים בפנינו ערכי תרבות בסיסיים של החברה הישראלית, וביניהם גם את היחס לאישה ואת הסובלנות כלפי ה"אחר", החולה והזר.

סיפורי האיידס בעיתונות הנפוצה יונקים מן המחשבה המיתית, המשתוקקת לאמת מוחלטת אחת: "לעולם שבו הטוב והרע מובחנים זה מזה בבידור [...] (קונדרה, 1992, עמ' 17). הסיפורים בה אינם מציגים שאלות, אלא הם מציגים את העמדה שאנשים עם איידס מסוכנים לציבור כמובנת מאליה, שהרי מיתוס הוא דרך מחשבה שבה אין מקום לשאלות או לביקורת (אוחנה וויסטרין, 1996; שלום, 1981). אפשר אפוא לטעון כי עיתונות זו נאיבית, כפי שאומר בחטין בתאוריית ה'ז'אנרים שלו: "ז'אנר המבוסס על הנחה בלתי ניתנת לערעור או על קביעה כי קיימת דרך דיבור אחת, מערכת ערכים אחת או סכמה מושגית אחת המתאימה לנושא נתון – הוא כולו נאיבי" (Morson & Emerson, 1990, p. 303). כמו כן, העיתונות הנפוצה מפגינה גישה נאיבית בכך שהיא מעדיפה להשתעשע בפנטזיות, בוחרת לתאר מציאות אידאלית, "גדולה מן החיים", שבה חולי איידס אנושים שבים לתחייה, והיא עושה זאת בהשתמשה במיתוס המדע.

לעומת זאת, העיתונות האליטיסטית, שסיפורי האיידס שלה יונקים ממסורת הרומן הריאליסטי (קליין, 2001), שהוא ז'אנר ספקני ממהותו (Morson & Emerson, 1990, p. 281), קרובה יותר לחשיבה המדעית, בהיותה ספקנית. היא אינה מקבלת דברים כמובנים מאליהם, ואין בסיפוריה הסבר פשוט לסבל של כל מי שנתפס בעיניה כקרבתן חף מפשע. כמו ברומן, המבוסס על היחסיות ועל ריבוי המשמעות שבאנושי, האמת בעיתונות האליטיסטית היא רב-משמעית: היא איננה הבחנה "טבעית" בין טובים, הזוכים לגמול, ובין רעים, הבאים על עונשם. עם זאת, שני סוגי העיתונות משתמשים בכינוי "נשאים" ביחס לאנשים שנדבקו בנגיף HIV, מגילוי המחלה ב-1981 ועד שלהי 2007, במקום להשתמש במונח "אנשים החיים עם איידס".⁴⁹ בכך הם מסמנים אותם כ"אחרים" ומצמצמים את כל ישותם האנושית ל"מפצי מחלות". ייצוגם כ"אחרים" מצביע על התפיסה ש"בריאות" היא נורמה שיש לשאוף אליה, וכל חריגה ממנה נחשבת לסטייה חברתית (Scott & Freeman, 1995).

השיח המדעי תופס מקום מרכזי בשני סוגי העיתונות, אם כי באופן שונה. ניתן מיתוס ההידבקות השגרתית כבר בשלב מוקדם של סיקור המחלה בעיתונות האליטיסטית – אגב היאחזות בקונצנזוס המדעי והדגשת המאבק לאישור ולאספקה של תרופות לאנשים החיים עם איידס, היאחזות והדגשה המצביעות על תקווה ביכולתם של המדענים למצוא מרפא למחלה – מעיד על הגמוניית השיח המדעי בעיתונות זו. בעיתונות הפופולארית בא השיח המדעי לידי ביטוי באימוץ רווח של מיתוס המדע ללא כל ביקורתיות, עובדה המעידה על אמון בלתי מסויג במדענים הכל-יכולים. כך למשל, עיתונות זו אינה מטילה ספק ביעילותן של בדיקות איידס כפויות לקבוצות מסוימות (ובכללן צוותי בתי חולים), ותמיכתה בבדיקה הכפויה מעידה כי בחיפוש אחר ודאות וסדר היא מייחסת חשיבות מוגזמת להוכחה המדעית, לכוחה ולאובייקטיביות שלה (Patton, 1991; Treichler, 1990), והיא מתייחסת לבדיקה כאל קמע קסם אשר בהיעדר מרפא היא משמשת בעצם כלי שליטה ופיקוח, מעין ריטואל להפחתת חרדות מפני אבדן שליטה (Lupton, 1995; Scott & Freeman, 1995).

מרכזיות השיח המדעי בנרטיב האיידס מחזקת את הטענה כי ידע מדעי נהנה ממעמד מיוחד במדינות מפותחות מבחינה טכנולוגית ומצוטט בדרך כלל כ"אמת" (Smith & Kelly, 2003). בדומה לרורטי (1991), המוחה על הסגידה למדעי הטבע, גם פוקו מציין כי מגבלותיה של "אמת" בחברות כשלונו געוצות בעובדה ש"היא ממורכות כשיח מדעי וכשיח המוסדות המפיקים אותו" (Foucault, 1980, p. 131), כלומר גם אם הוא אינו נכון או אינו אובייקטיבי תמיד. לעומת המדע, המתואר בדרך כלל כחסר אידאולוגיה, האידאולוגיה מואשמת בהתערבות במדע או בעיוותו (Walker, 2002), משום שהמושג "אידאולוגיה" מעוגן בתפיסה

הרואה בו מערכת תרבותית (גירץ, 1990) הכוללת בתוכה אמונות, נורמות וערכים (Kellner, 1994; Jensen & Jankowski, 1993).

ואכן, הבנייתו של ידע מדעי, כעולה מתיאורי האיידס בסוגי עיתונות שונים, מעידה על אידאולוגיות שונות גם בשל העובדה שמדע אינו טהור משיקולים פוליטיים ואינו משוחרר מלחצים של קבוצות אינטרסנטיות (Erni, 1992; Epstein, 1996; Smith & Kelly, 2003). לפיכך אפשר לטעון כי העיתונות האליטיסטית – למרות היותה קרובה לחשיבה המדעית יותר ממתחרתה הנפוצה עתירת המיתוסים – איננה בהכרח אובייקטיבית.

הבניית האיידס בעיתונות מעידה כי טיעוני ידע נקבעים כולם על ידי מוקדי כוח חברתיים ומחזקת את טענתו של פוקו כי ה"אמת" נתונה להשפעות וללחצים פוליטיים וכלכליים דרך קבע. היא מופקת ומופצת בפיקוח דומיננטי, ואולי אף בלעדי, של מספר מצומצם של מערכות פוליטיות וכלכליות גדולות, כגון האוניברסיטה, הצבא, הכתיבה ואמצעי התקשורת (Foucault, 1980, pp. 131-132). נרטיב האיידס חושף אי-שוויון ביחס לאנשים עם איידס ובמתן שירותים של משרד הבריאות ושל קופות החולים, ומעיד כי אלה, כמו גם המדענים והרופאים, משרד האוצר, משרד החינוך, הצבא והעיתונות לסוגיה, כולם מוקדי כוח שהשפיעו, ועדיין ממשיכים להשפיע, על היחס כלפי אנשים החיים עם איידס, על חשיפתם ועל גורלם.

נוכחות מיתוסים, היעדרם או ניתוצם חושפים לנו מוקדי כוח בהיותם, לטענת אוהנה וויסטרין (1996), רציונליזציות המצדיקות נהגים חברתיים ופוליטיים קיימים והמספקות לגיטימציה לסטטוס-קוו מסוים לקבוצה או לאליטה שלטת. מיתוס המדע לדוגמה מספק לגיטימציה לתמיכה במדענים וברופאים המומחים וכן לגיטימציה לתמיכה בבריאות האיידס הכפויה על קבוצות מסוימות ולעידודיה, והעיתונות הפופולארית מאמצת את קביעות המדע כפתרון האולטימטיבי. כך היא מבטאת את האידאולוגיה השלטת – מרכז הקונצנזוס – ותומכת בסטטוס-קוו. מיתוס מקורן הזר של המחלות משמש את "מעריב" ואת "ידיעות אחרונות" בהדרגת הלגיטימציה להצעה לגירושם של עובדים זרים בשנת 1985. "מעריב", המבליט את התחלואה באיידס בקרב העולים יוצאי אתיופיה, ניזון ממיתוס האתיופי חולה האיידס ומנציח קבוצה חברתית חלשה, שמולה ניצבת אליטה המנסה לקבוע את גורלה. בדרך זו העיתונות הפופולארית מבטאת עד אמצע שנות התשעים את האידאולוגיה השלטת, ולפיה הזר והחולה מסוכנים לציבור, והיא תומכת בסטטוס-קוו, המתנגד מטבעו לכל סטייה חברתית.

מגמת הסטיגמטיזציה של הומואים בעיתונות הנפוצה עד אמצע שנות התשעים – כאילו כולם אנשים עם איידס בפוטנציה ומסוכנים לציבור הרחב – מעידה על נטייה להומופוביה, נטייה שנעלמה מן העיתונות האליטיסטית

כבר בשלב מוקדם בסיקור האיידס. האחרונה ממשיכה לנתץ את מיתוס ההומו נשא האיידס גם ב-2007 (בדרישה להתיר להומואים לתרום דם). בהשתמשה במיתוס זה תמכה העיתונות הנפוצה בקונצנזוס שהומוסקסואליות היא סטייה אגב שכפול ומחזור של סטראוטיפים הקובעים מהי התנהגות מינית "נאותה"; שכן השיח לסוגיו מנציח נורמות אלה, כאילו היו טבע האדם, כפי שטוען מישל פוקו: "באמצעות השיח החברתי התרכו סנקציות חוקיות נגד סטיות של מיעוט כאשר ההטרסקסואליות נוטה לתפקד כנורמה, ולפיה נקבע הלא טבעי כממד ספציפי בתחום המיניות" (Foucault, 1990, p. 39).

מ-1996 ועד 2007 נעלם מיתוס זה גם מן העיתונות הנפוצה, וממצא זה מחזק את הטענה כי שני עידנים מייחדים את הזירה התקשורתית הישראלית בנוגע אליהם: עידן ההשתקה של ההומואים ועידן הנוכחות שלהם (קמה, 2001; Kama, 2000), ברומה לתקשורת בעולם (Pearce, 1973; Gross & Wood, 1999). את העידן הראשון מאפיינות עמדות אנטי הומואיות, ואילו את השני – השתלבות בשיח התקשורתי באופן שוויוני. שנת 1993, שנמצאה כאחת השנים של שיאי סיקור המחלה, אופיינה בחשיפות של הומואים – החיים עם איידס – בשם ובצילום (קליין, 2001). עובדה זו מחזקת את הטענה כי יש לראות בשנה זו את המהפך המשמעותי ביותר בתחום השתפכותם של שחקנים הומואים במרחב הציבורי (קמה, 2001, עמ' 29). קמה מייחס זאת למהפך בתפיסת המחקר, שקבע ב-1988 כי קיום יחסי מין בין גברים בוגרים איננו עוד עברה פלילית, מהפך שבעקבותיו החלה להסתמן פתיחות כלפיהם מצד התקשורת.

בהדגישה עד אמצע שנות התשעים את התחלואה באיידס של יוצאי אתיופיה ואת רגישותם למחלות ביטאה העיתונות הנפוצה גישה גזענית, שכן "ברגע ששיח על מיניות קבע עצמו לסמכות העליונה בעניינים של כורח היגייני, תוך שהוא משלב פחדים ישנים ממחלות מין עם נושאים חדשים של זיהום והמיתוסים האבולוציוניים הגדולים, הוא מבטיח כוח פיזי וניקיון מוסרי של הגוף החברתי [...] ובשם הדחיפות הביולוגית וההיסטורית מצדיק שיח זה את גזענותה של המדינה, תוך שהוא מבסס וקובע אותה ל'אמת'" (Foucault, 1990, p. 54).

בעודם ניזונים ממיתוס הגבריות שני סוגי העיתונות תומכים באידאולוגיה המנציחה את דפוסי השליטה הגברית ואת נחיתות האישה, שכן הדגשת הדרישה לפקח על הפרוצות מחזקת את הטענה שהפיקוח מנציח בעצם את מוסד הזנות (Barry, 1995, p. 222). העיתונות מתארת אותן כמסוכנות (הנפוצה מתמידה בכך גם ב-2006) למרות מיעוט הוכחות רפואיות-אפידמיולוגיות במערב המעידות עליהן כעל מקור הדבקה עיקרי למחלה (Sacks, 1996), ועל אף שמחקרים מעידים כי סיכוייה של אישה להידבק מגברים החיים עם הנגיף גבוהים מן הסיכוי שתדביק גברים (Patton, 1994). הפרדוקס הוא שמצד אחד העיתונות מחזקת את הבו

לפרוצות ומטפחת את הסלידה מהן, ובכך תורמת לגישה הרואה במחלתן עונש על חטא, ומצד אחר ובמקביל היא מעודדת את הזנות אגב שימוש במיתוס הגבריות, ששירותי מין הם צורך קיומי לגברים, ומכאן גם נובע הצורך לפקח עליהם. במקביל למרכזיות של השיח המדעי בשני סוגי העיתונות אפשר להצביע בשניהם גם על משבר אמון במומחים. זו תופעה פרדוקסלית: קיומן בצוותא של הגמוניית השיח המדעי מכאן ושל הספקנות ביכולת המומחים בתחום הרפואה להציע פתרונות כחלק מאברן האמון במומחים באופן כללי מכאן. פרדוקס זה הוא ביטוי לאחד ממאפייני העידן הפוסט-מודרני (Scott & Freeman, 1995), והוא בא לידי ביטוי בעיתונות האליטיסטית בניתוח מיתוס המדע, המעיד על הבעת אי-אמון במומחים ובמדענים, ובו-זמנית בהדגשת מאבקם של אנשים החיים עם איידס לאישור ולקבלה של תרופות, הדגשה המעידה על הרבקות בתקווה להירפא מן המחלה. תקווה זו מבוססת בעצם על אמונה ביכולתו של המדע להציע מזור. פרדוקס זה בולט גם בהיצמדות לקונצנזוס הרפואי שחולים (עפרה חזה) מסכנים רופא ובו-זמנית בהדגשת הטענה ששום רופא לא נדבק מחולים, טענה המעידה על אי-אמון בקונצנזוס זה. פרדוקס זה בא לידי ביטוי גם בתמיכה בקונצנזוס הרפואי שרופא אינו מסכן חולים, ובו-זמנית בהדגשת הביקורת הציבורית על אי-חשיפתו לציבור (רופא עם איידס ב-2007). בעיתונות הנפוצה פרדוקס זה בא לידי ביטוי בשימוש הרווח במיתוס המדע, המבוסס על אמון בלתי מעורער ביכולת המדע מצד אחד, ובמיתוס ההידבקות השגרתית, המבוסס על תפיסה מנוגדת לקונצנזוס המדעי מצד אחר.

ההבדלים בין סוגי העיתונות בייצוגם של הסיכון ושל דרכי ההתמודדות אתו מחזקים את הטענה כי הפקת ידע מדעי, ובכלל זה גם תפיסת הסיכון, היא תלוית תרבות (Adams, 1995; Beck, 1992; Chayko, 2003; Douglas, 1992; Edwards, 2003; Hamilton, Svemja & Nerlich, 2007; Scott & Carr, 2003).

גם ייצוגי המדע הזהים בשני סוגי העיתונות בנוגע לפרוצות מחזקים טענה זאת. העובדה ששני סוגי העיתונות, הנבדלים זה מזה בתפיסת עולמם בנושאים אחרים, מוקיעים את הפרוצות, מעידה על מרכזיות הסוגיה המגדרית – כממד תרבותי – בהבניה של ידע מדעי. היא מעידה כי בנושאים הקשורים למגדר האפליה בין נשים לגברים היא כה עמוקה, עד שהיא משותפת לשני סוגי העיתונות. ממצאים אלה תומכים במחקרים אחרים שהצביעו על נחיתות הנשים בייצוגיהן באמצעי תקשורת ישראליים (למיש, 2001; פירסט, 2000; לובין, 1998) ובמחקרים שהצביעו על העלאת הטינה הנושנה כלפי הפרוצות בעיתונות ארה"ב בשלהי שנות השמונים אגב קישורן לאיידס (Scambler et al., 1990).

ייצוגי המדע השונים בעיתונות מדגימים לנו בעצם כיצד תופסים עיתונים שונים את תפקידם החברתי. העיתונות הפופולארית, התומכת באידאולוגיה שעל מוסדות החברה להגן על הציבור מפני "האחרים", המסכנים אותה לתפיסתה, תורמת לגישה "הייררכיסטית" בהתאם לתאוריה התרבותית (Thompson, Ellis & Wildavsky, 1990), ואילו העיתונות האליטיסטית, המחזקת אידאולוגיה שיש להגן על ה"אחרים" מפני מוסדות החברה, תורמת לגישה "שוויונית".

תוך כדי הבחנה ברורה בין "טובים" ובין "רעים" באמצעות המיתוסים העיתונות הנפוצה מעצימה את הפחד מפני ה"אחר" המאיים, ובו-זמנית היא מגבירה את ההערצה ל"אחר" המושיע. בכך היא תורמת לליכוד חברתי סביב מוקדי הזדהות משותפים ומעוררת הרגשת השתייכות וסולידריות. המיתוסים בה מחזקים אמונות בדבר מציאות חברתית רצויה הבאה למלא משאלות כמוסות (Levi-Strauss, 1977, p. 216). אלא שבניסיון להגן על החברה מפני ה"אחרים", המסכנים אותה לתפיסתה, העיתונות הנפוצה תורמת להעצמת רגשות הקוראים כלפי אנשים עם איידס, והיא עלולה לכוון את הציבור לפעול בעד אפלייתם ונידוים מן החברה, כפי שראינו בכתבה על פלאטו-שרון, הקורא לנדות את ההומואים הנגועים ולשלחם למחנות הסגר. מדאיג להיווכח שב"ישראל פוסט-השוואה" אפשר בכלל לקיים דיון ציבורי בתקשורת על האפשרות להקים מחנות ריכוז וגטאות. זו התפתחות מפחידה בחברה היהודית בישראל זמן קצר לאחר שכשליש מן העם היהודי נודה לגטאות והושמד, במקום אחר, על אדמה אחרת. הדגשת הקשר של איידס לזרים אגב העצמת הסיכון מפניהם בשני סוגי העיתונות עד אמצע שנות התשעים מצביעה על אי-סובלנות של החברה הישראלית כלפי מי שאינם יהודים. עם זאת, בשניהם תפסה את מקומה מאז הביקורת על הממסד כאחראי לאי-שוויון בהענקת שירותים לעובדים זרים עם איידס. אבל מפתיע ומדאיג להיווכח שאפשר היה בכלל לקיים בעיתונות הנפוצה דיון ציבורי נגוע בגזענות על האפשרות לא להתיר ליהודים ממוצא מסוים לעלות למדינה שהוקמה כדי לשמש להם בית. הוא מצביע על כך שחלקים בחברה הישראלית עדיין מתקשים לקלוט עולים מאתיופיה ומחבר העמים בעשור השני למחלה.

העיתונות הנפוצה מחזקת סולידריות חברתית אגב טיפוח אידאולוגיה ושמירה עליה כעל מערכת תרבותית, שכן "השלכה של פחדים מוכחשים, מסווה למניעים שפלים והבעה ריגושת מודגשת של סולידאריות קבוצתית הם הפנים האחרות של אידאולוגיות [...] אלו בראש וראשונה מפות של מציאות חברתית בעייתית ותבניות ליצירת תודעה קולקטיבית" (גירץ, 1990, עמ' 206). לפיכך ראינו סיפורים בעיתונות הנפוצה המעוררים פחד, התרגשות וזהירות מפני אנשים החיים עם איידס, ולא ראינו אותם בעיתונות האליטיסטית, שהפחיתה מאיום המחלה ומן הסיכון הנשקף לציבור הבריא מפני אנשים עם איידס.

אמנם אי-אפשר להתעלם מן המציאות הסטטיסטית: שכיחות אנשים עם איידס בקרב עולי אתיופיה, בקרב הומואים ובקרב מהגרי עבודה אפריקניים גבוהה משכיחותם בקרב כלל האוכלוסייה הישראלית. אולם אפשר לטעון כי הבולטות שנתנה לכך העיתונות הנפוצה, בייחוד עד אמצע שנות התשעים, תוך כדי הבנייתם השלילית, המשיכה לחזק ולהנציח את המיתוסים הנקשרים אליהם, ובכך גם העצימה בעצם מגמות אמתיות. כלומר מיתוסים נגזרים לא רק מהבניות תרבותיות של הקבוצות החברתיות הללו, אלא הם גם מבוססים על עובדות ועל נתונים שבמציאות. ואכן, המיתוס אינו תלוש לחלוטין מן המציאות, כפי שגורס רולאן בארת (1998, עמ' 257): "הוא אינו שקר ואינו הודאה; הוא עיקום, עיוות". בעצם, מה שחשוב הוא כי "מיתוס הוא מעבר לאימות או להפרכה", טוען ארנסט קסירר, "וכל שנותר לבדוק בו הוא את מידת האפקטיביות שלו כמעניק השראה, כמעצים רגשות וכמכוון בני אדם לפעולות" (Cassirer, 1979, p. 253).

בניגוד לעיתונות הפופולארית, העיתונות האליטיסטית מגנה על הפרט מפני החברה ומסודותיה אגב היצמדות לקונצנזוס רפואי-מדעי ולניתוח מיתוסים. לפיכך ראינו בה סיפורים המותחים ביקורת על אפליה ועל פגיעה בפרטיות של אנשים החיים עם איידס מצד משרד הבריאות, חברות ביטוח, בנק הדם, ולא ראינו אותם בעיתונות הנפוצה. כך היא תורמת לתפיסה פרטנית המעמידה במרכזה את האדם, את טובתו ואת זכויותיו האישיות כפרט, וכך היא תורמת גם למגוון דעות, השקפות וצרכים של פרטים וקבוצות. ככזו היא ביטוי לסובלנות ולפלורליזם, שניים ממאפייני העידן הפוסט-מודרני, המבחין בריבוי הקולות, ברכ-גוניות ובסתירות שבמציאות האנושית (גורביץ, 1997).

המשמעות השונה שמייחס כל אחד ואחד מסוגי העיתונות לסיפורי האיידס מצביעה על יחסותם של המונחים "אמת", "רצינות" ו"אובייקטיביות". אלה נקבעים בהתאם לפרשנות הניתנת למציאות: פרשנות המבוססת על מיתוסים או כזו המבוססת על קביעות המדע. ולפיכך, כפי שטוען יצחק רועה (1994, עמ' 20), "העיקר בסיפור איננו האמת [...] אלא במשמעות הנוצרת מחיבור כל מרכיבי הסיפור".

סיכום

בהיותה משופעת במיתוסים עד אמצע שנות התשעים העיתונות הפופולארית מציגה את מחלת האיידס כמסוכנת, כקטלנית וכמאיימת על בריאות הציבור, ואת האנשים החיים עם איידס – כ"אחרים" וכמסוכנים. היא מעלה את הסיכון לכאורה הנשקף לציבור מאנשים עם איידס, היא תורמת לריגוש, לחרדה ולפאניקה

מוסרית, והיא רואה בהם אשמים במחלתם, ובמחלה – עונש על חטא. מכאן ועד 2007 היא מתארת את המחלה כמחלה כרונית שאפשר לחיות אתה ומשמיעה את קולותיהם של אנשים חיים עם איידס. באותה עת הולך ונעלם הטון המוסרי, ופוחתת כמות הסיקור, בדומה למגמה שנמצאה גם בעיתונות בחו"ל (Bardham, 2001).

לעומתה, העיתונות האליטיסטית מפחיתה מחומרת האיום כבר ב-1987. היא טוענת שהחולים אינם מסכנים את בריאות הציבור ואינה מדגישה את "אחרותם" (למעט הפרוצות). בכך היא תורמת להרגעת הרוחות. היא תופסת את האנשים עם איידס כקרבנות טרגיים (קליין, 2001) ומחזקת את הגישה שמחלתם איננה עונש על חטא. בניסיונה להבין את פשר האיידס עיתונות זו ממעטת להשתמש במיתוסים ואף מנתצת אותם בשלב מוקדם של סיקור המחלה, תוך כדי כך שהיא דבקה בקונצנזוס המדעי גם בשנת 2007.

הדרך שבה הבנתה העיתונות לסוגיה אנשים עם איידס כ"אחרים" – בתחילת הופעתה ועד אמצע שנות התשעים – מעידה על סובלנותה הנמוכה של החברה הישראלית כלפי ראיית עולם הטרוגנית ועל תרבותה האתנו-צנטרית, "הלבנה" והמצ'ואיסטית. זו באה לידי ביטוי בגזענות, בקסנופוביה (פחד מזרים), בהומופוביה ובסקסיזם. מכאן ואילך עולה בה רמת הפתיחות כלפי "האחר" – האתני, התרבותי והמיני, ובייחוד כלפי הומואים. העובדה שהומואים אינם מתוארים עוד כ"אחרים" וכ"מסוכנים" מעידה על הכוח שהולכת וצוברת קהילת ההומואים בישראל במאבקה לשוויון זכויות בכל תחומי החיים. רק בשלב מאוחר יותר עולות רגישות החברה הישראלית גם כלפי עולים מאתיופיה ומודעותה כלפי עובדים זרים וזכויותיהם.

עם זאת, ההעדפה את נקודת הראות הגברית (ולא את זו הנשית) בסיפורי הפרוצות בשני סוגי העיתונות עד אמצע שנות התשעים, ובעיתונות הנפוצה גם בימינו, מעידה על קונצנזוס חברתי ועל תמיכה בסטטוס-קוו החברתי, והיא משרתת חלוקה כוחנית שבה לגברים מוקנה מלכתחילה יתרון על נשים. היא מצביעה על נטייה בולטת לסקסיזם הנובעת מתפיסה פטריארכלית המושרשת בחברה הישראלית.

נרטיב האיידס מעיד כי כמה ממוקדי הכוח בחברה הישראלית איבדו מעט מכוחם, והיא איננה מהססת עוד לשחוט פרות קדושות. הצבא לדוגמה נאלץ היום, לאחר שנחשף לביקורת באמצע שנות התשעים, לחדול מאפליה של אנשים עם איידס ולהשאירם בין המשרתים בשורותיו, יהיו הומואים או יוצאי אתיופיה. גם משרד הבריאות נאלץ מתקופה זו ואילך לעמוד יותר ויותר מול ביקורת ולחצים של קבוצות ופרטים הדורשים הכללה של תרופות ושל טיפולים בסל התרופות. זאת ועוד: אזלת ידם של חוקרי האיידס בארץ בעשור השלישי לגילוי המחלה

— לנוכח משרד האוצר כמוקד כוח — מעידה על סדרי העדיפויות של השלטון בישראל, שאינם מיטיבים בעשורים האחרונים עם מוסדות המחקר בכללותם. דבקוּתה העקשנית של העיתונות הנפוצה במיתוס ההידבקות השגרתית גם בימינו מצביעה על פחד עמוק בחברה הישראלית מפני הידבקות באידס. פחד זה גובר על שיקולים רציונליים, גם כאלה המבוססים על קביעות המדע, והוא מעיד על משבר אמון ברופאים, כחלק ממשבר אמון במומחים באופן כללי. היאחזותה המתמדת של העיתונות הנפוצה במיתוס המדע ובמקביל הדרישה לתרופות המודגשת במתחרתה האליטיסטית — שתיהן מעידות כי החברה הישראלית אינה מאבדת את תקוותה למזור.

הערות

- 1 בקנדה יש שלוש קבוצות ילידים: First nations (אינדיאנים), Inuit people (אסקימואים) ו-Metis (צאצאיהם של בני תערובת: אינדיאנים ואירופים).
- 2 נרטיב הנקמה הוא נרטיב שלישי שנבחן במסגרת מחקר רחב יותר (קליין, 2001).
- 3 בארה"ב היא כונתה GRID (Gay Related Immuno Disease).
- 4 הארץ, 17.1.83; ידיעות אחרונות, 20.1.83.
- 5 חדשות, 27.8.93.
- 6 הארץ, 18.12.81.
- 7 חדשות, 4.10.85; מעריב, 24.5.87; חדשות, 28.6.87.
- 8 מעריב, 7.3.93, 8.3.93; ידיעות אחרונות, 8.3.93.
- 9 ידיעות אחרונות, 17.12.95.
- 10 הארץ, 22.7.96.
- 11 הארץ, 9.1.07.
- 12 מעריב, 28.11.05.
- 13 מעריב, 3.12.01.
- 14 מוסף הארץ, 11.05.07.
- 15 מעריב, 10.5.93; חדשות, 20.7.93, 10.5.93; הארץ, על המשמר, 10.5.93.
- 16 מעריב, 19.8.94.
- 17 ידיעות אחרונות, 21.8.97; הארץ, 2.2.96.
- 18 הארץ, דבר, על המשמר, 10.5.93; ידיעות אחרונות, 14.5.03.
- 19 הארץ, 23.12.84, 20.4.85; חדשות, 8.1.85; הארץ, 29.11.2000.
- 20 הארץ, 22.2.99.
- 21 הארץ, 11.7.2000.
- 22 ידיעות אחרונות, מעריב, דבר, 27.1.87.

23	ידיעות אחרונות, 29.9.05; הארץ, 8.10.97, 1.12.06.
24	מעריב, 20.8.87; חדשות, 26.8.87; על המשמר, 20.4.93.
25	ידיעות אחרונות, 7.4.93.
26	הארץ, 2.4.93.
27	אותיות לבנות מודגשות על רקע כהה.
28	ידיעות אחרונות, 25.2.93; חדשות, 28.2.93.
29	מעריב, 25.10.06.
30	חדשות, 25.3.87.
31	ידיעות אחרונות, 13.2.03, 15.1.05; מעריב, 12.2.04.
32	הארץ, 25.3.87; דבר, 15.3.87; על המשמר, 30.3.87.
33	הארץ, 13.2.05.
34	הארץ, 8.4.05.
35	הארץ, 12.12.97, 1.12.2000.
36	ידיעות אחרונות, 20.8.85; חדשות, 29.11.85; מעריב, 30.4.93.
37	חדשות, 11.3.93, 15.3.93; מעריב, 14.3.93; ידיעות אחרונות, 14.3.93.
38	ידיעות אחרונות, 10.3.93; חדשות, הארץ, על המשמר, 11.3.93.
39	מעריב, 30.4.93; הארץ, 22.6.94.
40	הארץ, 15.4.97.
41	הארץ, 29.2.2000, 28.2.2000; מעריב, 29.2.2000.
42	מעריב, 23.1.07, 21.05.07; ידיעות אחרונות, הארץ, 3.8.07, 13.6.07.
43	מעריב, 14.11.87, 19.9.85, 15.7.93; על המשמר, 26.11.87; הארץ, 23.9.85; דבר, 25.11.87.
44	מעריב, 25.2.05.
45	ידיעות אחרונות, 25.1.95; מעריב, 25.1.95, 26.1.95, 9.2.95.
46	דבר, 6.2.95; הארץ, 8.2.95; על המשמר, 6.2.95.
47	מעריב, 1.12.95; ידיעות אחרונות, 23.9.97, 30.11.06; הארץ, 13.8.03.
48	התרגום הוא לפי המקור בצרפתית – surveiller.
49	מונח המקובל גם במחקרים באנגלית (People With AIDS) PWA, בדומה ל"אנשים עם מוגבלות" (ולא "נכים") או "אנשים עם הפרעות נפשיות" (ולא "חולי נפש").

רשימת המקורות

אוחנה, ד' וויסטרין, ר' (עורכים) (1996), מיתוס וזיכרון: גלגוליה של התודעה הישראלית, ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ הארצי המאוחד.

בארט, ר' (1998), מיתולוגיות, תל אביב: כבל.

בן-עמי, א' (1988), מי קורא מה? קריאת עיתונים בישראל כדפוס של צריכת תרבות, עבודת גמר לשם קבלת התואר "מוסמך", אוניברסיטת תל-אביב, תל אביב.

גורביץ, ד' (1997), פוסטמודרניזם, תרבות וספרות בסוף המאה ה-20, תל אביב: עם עובד.

גירץ, ק' (1990), פרשנות של תרבויות, ירושלים: כתר.

כספי, ד' ולימור, י' (1992), המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990, תל אביב: עם עובד.

לובין, א' (1998), דמות האשה בקולנוע הישראלי, בתוך: נ' גרץ, א' לובין וז' נאמן (עורכים), מבטים פיקטיביים – על קולנוע ישראלי, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 223-246.

למיש, ד' (2001), נשים בתקשורת – עדיין שוליות, בתוך: נ' יישובי ושות' (עורכים), הדרה ודימוי שלילי: אי שוויון בתקשורת הישראלית, ירושלים: האגודה לזכויות האזרח בישראל, עמ' 41-46.

פירסט, ע' (2000), בישראל אין כל חדש? דימויים של גברים ונשים בפרסומת הישראלית הכתובה, פתו"ח, 4: 127-156.

קונדרה, מ' (1992), אמנות הרומאן, תל אביב: זמורה-ביתן.

קליין, ע' (2001), נראטיב האיידס בעיתונות היומית בישראל בשנים 1981-1995 כדוגמה להבנייה תרבותית של מחלה, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", האוניברסיטה העברית, ירושלים.

קליין, ע' (בהכנה), ניתוח-שיח ביקורתי רב-היבטים, בתוך: ל' קסן, ומ' קרומר-נבו (עורכות), ניתוח נתונים במחקר איכותני.

קמה, ע' (2001), הבור והמטוטלת: ייצוג הומואים ולסביות בתקשורת ההמונים, בתוך: נ' יישובי ושות' (עורכים), הדרה ודימוי שלילי: אי שוויון בתקשורת הישראלית, ירושלים: האגודה לזכויות האזרח בישראל, עמ' 60-65.

קמה, ע' (2005), חטיבה אנושית אחת, עם ישראל אחד: על כינון זהויות קיבוציות במכתבים למערכת הארץ, תל אביב: אוניברסיטת תל-אביב.

רועה, י' (1994), אחרת על תקשורת, שבע פתיחות לעיון בתקשורת ובעיתונות, אבן יהודה: רכס.

שלום, ג' (1981), קבלה ומיתוס, פרקי-יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים: מוסד ביאליק, עמ' 86-112.

- Austin, S. B. (1990). AIDS and Africa: United States media and racist fantasy. *Cultural Critique*, 14, 129-152.
- Bakhtin, M. M. (1981). *The dialogic imagination*. Austin: University of Texas Press.
- Bardham, N. (2001). Transnational AIDS-HIV news narratives: A critical exploration of overarching frames. *Mass Communication & Society*, 4(3), 283-309.
- Barry, D. (1989). The state, the public policy and AIDS disclosure. *Contemporary Crises*, 13, 1-14.
- Barry, K. (1995). *The prostitution of sexuality*. New York and London: NY University Press.
- Beck, U. (1992). *Risk society*. London: Sage.
- Booth, K. M. (2000). "Just testing": Race, sex and the media in New-York's "baby AIDS" debate. *Gender & Society*, 14(5), 644-661.
- Brandt, A. (1991). Emerging themes in the history of medicine. *The Milbank Quarterly*, 69(2), 199-214.
- Candlin, C. N. & Maley, Y. (1997). Intertextuality and interdiscursivity in the discourse of alternative dispute resolution. In B. Gunnarsson, P. Linell, & B. Nordberg (Eds.), *The construction of professional discourse*. London: Longman, pp. 201-220.
- Cassirer, E. (1979). *Symbol, myth and culture*. New Haven: Yale University Press.
- Chayko, M. (2003). When culture met science: Revisiting a humanistic perspective of science and society. *Humanity and Society*, 27, 265-268.
- Clarke, J. N. (1992). Cancer, heart disease and AIDS: What do the media tell us about diseases? *Health Communication*, 4, 105-120.
- Clarke, J. N., McLellan, L., & Hoffman-Goetz, L. (2006). The portrayal of HIV/AIDS in two popular African American magazines. *Journal of Health Communication*, 11(5), 495-510.
- Douglas, M. (1992). *Risk and blame: Essays in cultural theory*. London: Routledge.
- Edwards, A. (2003). Communicating risks: Editorial. *British Journal of Medicine*, 327(7417), 690-691.
- Emke, I. (1991). Speaking of AIDS in Canada. Ph.D. Dissertation. Carleton University. Ottawa, Ontario.

- Epstein, S. (1988). Moral contagion and the medicalization of gay identity: AIDS in historical perspective. *Research in Law, Deviance and Social Control*, 9, 36-47.
- Epstein, S. (1996). *Impure science*. Berkeley: University of California Press.
- Erni, J. (1992). Articulating the impossible: Popular media and the cultural politics of curing AIDS. *Communication*, 13(1), 39-56.
- Fairclough, N. (1989) *Language and power*. London: Longman.
- Farmer, P. & Kleinman, A. (1989). AIDS as human suffering. *Daedalus*, 118(2), 135-160.
- Fee, E. & Fox, D. (Eds.) (1992). *AIDS, The making of a chronic disease*. Oxford: University of California Press.
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge*. London: Tavistok Publications.
- Foucault, M. (1973). *The birth of the clinic: An archaeology of medical perception*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. NY: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings*. Brighton, Sussex: Harvester.
- Foucault, M. (1990). *The history of sexuality, vol. I: An introduction*. NY: Vintage Books.
- Fowler, R. (1991). *Language in the news*. London and New York: Routledge.
- Freimuth, V. S., Massett, H. A., & Meltzer, W. (2006). A descriptive analysis of 10 years of research in the Journal of Health Communication. *Journal of Health Communication*, 11(1), 11-20.
- Fuqua, J. V. (2002). "Ask your doctor about...", Direct-to-consumer prescription drug advertising and the HIV/AIDS medical marketplace. *Culture Studies*, 16(6), 650-672.
- Gilman, S. (1988). AIDS and Syphilis: The iconography of disease. In D. Crimp (Ed.), *AIDS: Cultural analysis, cultural activism*. Cambridge: MIT Press, pp. 90-102.
- Gross, L. & Wood, J. D. (1999). *The Columbia reader on lesbian and gay men in Media, society and politics*, NY: Columbia University Press.
- Hallett, M. & Cannella, D. (1994). Strategies of voice for the HIV-Positive via

- human interest news formats and organizations. *Journal of Homosexuality*, 26(4), 111-134.
- Hamilton, C., Svemja, A., & Nerlich, B. (2007). The meaning of 'risk': A review from corpus linguistics. *Discourse & Society*, 18(2), 163-181.
- Harnik, N. S. (2001). Locating HIV/AIDS and India: Cautionary notes on the globalization of categories. *Science, Technology and Human Values*, 26(3), 322-348.
- Hertog, J. & Fan, D. (1995). The impact of press coverage on social beliefs: The case of HIV transmission. *Communication Research*, 22(5), 545-574.
- Hoffman-Goetz, L., Friedman, D., & Clarke, J. N. (2005). HIV/AIDS risk factors as portrayed in mass media targeting First Nations, Metis and Inuit people of Canada. *Journal of Health Communication*, 10(2), 145-162.
- Holland, J., Ramazanoglu, C., Scott, S., Sharp, S., & Thomson, R. (1990). Sex, gender and power: Young women's sexuality in the shadow of AIDS. *Sociology of Health & Illness*, 12(3), 336-350.
- Jensen, K. B. & Jankowski, N. (Ed.) (1993). *A Handbook of qualitative methodologies for mass communication research*. London and New York: Routledge.
- Kalipeni, E., Craddock, S., Oponng, J., & Ghosh, J. (2004). *HIV & AIDS in Africa*. Oxford: Blackwell.
- Kama, A. (2000). From terra incognita to terra firma: The logbook of voyage of gay men's community into the Israeli public sphere. *Journal of Homosexuality*, 38(4), 133-162.
- Kellner, D. (1994). *Media culture*. London and New York: Routledge.
- Levi-Strauss, C. (1977). The structural study of myth. *Structural Anthropology*. Harmondsworth: Pergrine, pp. 215-222.
- Lupton, D. (1994). *Moral threats and dangerous desires*. London: Taylor & Francis.
- Lupton, D., McCarthy, S., & Chapman, S. (1995). Doing the right thing: Meaning and experiences of the HIV test. *Social Science & Medicine*, 41, 173-180.
- Lyotard, J. F. (1992). *The postmodern condition*. Manchester: Manchester University Press.
- McAllistar, M. P. (1992). AIDS, medicalization and the news media. In M. A. E. Fitzpatrick & V. S. Freimuth (Eds.), *AIDS: A communication perspective*. Hillsdale, NJ: Lawrence, pp. 195-221.

- Morson, G. & Emerson, C. (1990). *Genres theory. Mikhail Bakhtin – Creation of a prosaics*. Stanford: Stanford University Press.
- Nelkin, D. & Gilman, S. (1988). Placing blame for devastating disease. *Social Research*, 55(5), 361-378.
- Nelkin, D. (1995). *Selling science*. New York: Freeman.
- Netter, T. W. (1992). The media and AIDS: A global perspective. In J. Sepulveda, H. Fineberg, & J. Mann (Eds.), *AIDS: Prevention through education: A world view*. NY: Oxford University Press, pp. 241-253.
- Newman, C., Person, A., & Ellard, J. (2006). "We just don't know": Ambivalence about treatment strategies in the Australian community-based HIV media. *Health*, 10(2), 191-210.
- Patton, C. (1990). *Inventing AIDS*. NY: Routledge.
- Patton, C. (1994). *Last served? Gendering the HIV pandemic*. London: Taylor & Francis.
- Pearce, F. (1973). How to be immoral and ill, pathetic and dangerous: Mass media and the homosexual. In S. Cohen & J. Young (Eds.), *The manufactures of news*. London: Constable, pp. 284-301.
- Piot, P. (2006). AIDS: From crisis management to sustained strategic response. *Lancet*, 368, 526-530.
- Piot, P., Russell, S., & Larson, H. (2007). Good politics, bad politics: The experience of AIDS. *American Journal of Public Health*, 97(2), 1-9.
- Pratt, C. B., Ha, L., & Pratt, C. A. (2002). Setting the public health agenda on major diseases in Sub-Saharan Africa: African popular magazines and medical journals, 1981-1997. *Journal of Communication*, 52(4), 889-904.
- Princeton Survey Research Associates (1996, July/August). Covering the epidemic: AIDS in the news media, 1985-1996. *Columbia Journalism Review*, 35 (Special supplement).
- Rabinow, P. (Ed.) (1984). *The Foucault reader*. Harmondsworth (Middx): Penguin Books.
- Rogers, E. M., Dearing, J. W., & Chang, S. (1991). AIDS in the 1980s: The agenda-setting process for public issue. *Journalism Monographs*, 126, Columbia, SC: The Association for Education in Journalism and Mass Communication.
- Rorty, R. (1991). *Objectivity, relativism and truth*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Rosenberg, C. (1989). Disease and social order in America: Perceptions and expectations. In E. Fee & D. Fox (Eds.), *AIDS: The burdens of history*. Berkeley and London: California University Press, pp. 12-32.
- Sacks, V. (1996). Women and AIDS: An analysis of media misrepresentations. *Social Science and Medicine*, 42(1), 59-73.
- Scambler, G., Pwswani, R., Renton, A., & Scambler, A. (1990). Women prostitutes in the AIDS era. *Sociology of Health & Illness*, 12(3), 260-273.
- Scott, M. & Carr, S. (2003). Cultural theory and plural rationalities: Perspectives on GM among UK scientists. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 16, 349-368.
- Scott, S. & Freeman, R. (1995). Prevention as a problem of modernity: The example of HIV and AIDS. In J. Gabe (Ed.), *Medicine, health and risk*. Oxford, Eng.: Blackwell, pp. 151-170.
- Smith, W. & Kelly, S. (2003). Science, technical expertise and the human environment. *Progress in Planning*, 60, 321-394.
- Sontag, S. (1988). *Illness as metaphor*. London: Penguin Books.
- Sontag, S. (1989). *AIDS and its metaphors*. London: Penguin Books.
- Thompson, M., Ellis, R., & Wildavsky, A. (1990). *Cultural theory*. Oxford: Westview Press.
- Traquina, N. (1996). Portuguese journalism and HIV/AIDS: A case study in news. Paper presented at the Association for Publication in Journalism and Mass Communication convention. Anaheim, CA.
- Treichler, P. (1988). AIDS, gender and biomedical discourse. In E. Fee & D. Fox (Eds.), *AIDS: The burdens of history*. Berkeley: University of California, pp. 190-266.
- Treichler, P. (1991). How to have a theory in an epidemic: The evolution of AIDS treatment activism. In A. Ross & C. Penley (Eds.), *Technoculture*. Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 57-106.
- Treichler, P. (1992). AIDS and HIV infection in the third world: A first world chronicle. In E. Fee & D. Fox (Eds.), *AIDS: The making of chronic disease*. Oxford: University of California Press, pp. 377-412.
- UNAIDS (1997). *UNAIDS report on the global HIV/AIDS epidemic* (available at <<http://www.unaids.org>>).
- van Dijk, T. A. (1991). *Racism and the press*. London and New York: Routledge.

- van Dijk, T. A. (1995). Discourse semantics and ideology. *Discourse & Society*, 69(2), 243-259.
- van Dijk, T. A. (2001). Critical discourse analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen, & H. Hamilton (Eds.), *The handbook of discourse analysis*. Oxford: Blackwell Publishers, pp. 352-369.
- Walker, M. (Ed.). (2002). *Science and ideology*. London and New York: Routledge.
- Walkowitz, J. (1980). *Prostitution and Victorian society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weeks, J. (1997). The body and sexuality. In S. Hall et al. (Eds.), *Modernity*. Oxford: Blackwell Publications, pp. 363-394.
- Wellings, K. (1988). Perceptions of risk – Media treatment of AIDS. In P. Aggleton, G. Hart, & P. Davies (Eds.), *AIDS: Social representations*. Basingstoke: Falmer Press, pp. 83-105.
- Wiess, R. & Thier, S. O. (1988). HIV testing is the answer – What's the question? *New England Journal of Medicine*, 319, 1010-1015.
- Williams, K. & Miller, D. (1995). AIDS news and news cultures. In J. Downing, A. Mohammadi, & S. Sereberny-Mohammadi (Eds.), *Questioning the media*. Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 413-427.
- Wu, M. (2006). Framing AIDS in China: A comparative analysis of U.S. and Chinese wire news coverage of HIV/AIDS in China. *Asian Journal of Communication*, 16(3), 251-272.